

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра економічної експертизи та аудиту бізнесу

ВІСЯНИКОВ ЮРІЙ ІВАНОВИЧ

АУДИТ РОЗРАХУНКІВ З ДЕБІТОРАМИ І КРЕДИТОРАМИ

Спеціальність – 071 «Облік і оподаткування»
освітньо-професійна програма – «Економічна експертиза та аудит
бізнесу»
випускна кваліфікаційна робота за освітнім ступенем «магістр»

Науковий керівник:
к.е.н., доц. Серединська В.М.

Тернопіль 2019

РОЗДІЛ 1.

ДЕБІТОРСЬКА І КРЕДИТОРСЬКА ЗАБОРГОВАНІСТІ ЯК ОБ'ЄКТИ АУДИТУ

1.1. Дебіторська заборгованість: сутність, визнання та порядок оцінювання

Під час своєї діяльності кожен господарюючий суб'єкт вступає у розрахункові відносини із постачальниками, працівниками, покупцями своєї продукції, робіт, послуг, бюджетом, позабюджетними фондами, кредитними установами, пов'язаними сторонами та іншими юридичними і фізичними особами. Завдяки таким відносинам забезпечується нормальне функціонування підприємства. При встановленні господарських відносин між сторонами виникають певні права і зобов'язання, які оформляються у вигляді договору. Вони є досить різноманітними і відображають усі сфери діяльності підприємства. Якщо виконання зобов'язання передбачає обмін ресурсами, то його можна вважати фінансовим. Виконання зобов'язань відбувається через систему розрахунків, які виникають та припиняються в момент руху тих чи інших ресурсів (або грошових коштів, або товарів, робіт, послуг). Розрахункові операції між юридичними і фізичними особами можна розглядати, як динамічний процес (проведення платежу до, одночасно чи після одержання товарів, робіт, послуг) і, як статичний стан, тобто заборгованість між суб'єктами розрахунків.

Стан розрахунків в будь-який момент їх існування відображається у вигляді дебіторської та кредиторської заборгованості для кожного учасника. Виникнення заборгованості пояснюється тим, що момент виконання зустрічних зобов'язань майже ніколи не збігається. Як наслідок, в однієї сторони виникає актив у вигляді дебіторської заборгованості (адже існує ймовірність отримання майбутніх вигод), а у іншої – зобов'язання перед кредитором погасити таку заборгованість.

Науочно взаємозв'язки між зобов'язаннями, заборгованістю і розрахунками у літературних джерелах [16] представлено моделлю, графічне зображення якої подано на рис. 1.1. Модель допомагає розмежувати вказані поняття.

Рис. 1.1. Модель взаємозв'язків між зобов'язаннями, розрахунками та заборгованістю [16]

Джерело: Сформовано на підставі [16]

У поданій моделі зобов'язання представлені нескінченною прямою; фінансові зобов'язання, які виникають з часу оформлення договору представлені відрізком АВ, де точка А – дата початку дії договору, точка В – дата його закінчення; виконання фінансового зобов'язання, за допомогою системи розрахунків, представлено відрізком CD; проміні С, D і С' характеризують стан розрахунків на будь-яку дату або заборгованість.

На підставі даної моделі можна стверджувати, що у фінансовому обліку, повинні відображатися не зобов'язання як такі, а саме розрахунки за фінансовими зобов'язаннями, бо вони виникають відповідно до оформленого договору з моменту його практичного виконання, тобто від дати появи заборгованості до дати її погашення.

Передумовою дослідження питань з аудиту розрахунків підприємства є визначення понять дебіторської та кредиторської заборгованостей, з'ясування їх економічного змісту.

Дебіторська заборгованість належить до складу активів підприємства, тобто є частиною його майна. У розумінні сутності поняття дебіторська

заборгованість, перш за все, потрібно орієнтуватися положення національних стандартів бухгалтерського обліку (табл.1.1).

Таблиця 1.1.

Визначення поняття «дебіторська заборгованість» у літературних джерелах

Назва джерела	Визначення поняття «дебіторська заборгованість»
І.О. Бланк	Сума заборгованості на користь підприємства за наданий ним комерційний кредит, споживчий кредит, а також за попередню оплату продукції, що купується [9]
Н.М. Грабова, В.М. Добровський	Заборгованість інших підприємств та осіб нашому підприємству [25]
О.М. Кияшко	Сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату, що виникла в результаті минулих подій, яку кредитор має право вимагати відшкодувати [37]
Л.О. Лігоненко	Включені до майна підприємства його майнові вимоги до інших осіб, що є його боржниками в правовідносинах, які виникають за різних обставин [45]
М(С)БО 39	Це похідні фінансові активи з фіксованими платежами, які підлягають визначенню та не мають котирування на активному ринку [52]
В.К. Орлова	Сума заборгованості юридичних або фізичних осіб, які в результаті минулих подій заборгували підприємству грошові кошти, їх еквіваленти або інші активи [61]
П(С)БО 10	Сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату [69]
П(С)БО 13	Один із видів фінансових активів і визначається як контракт, що дає право отримувати грошові кошти або інший фінансовий актив від іншого підприємства [70]
Д. Стоун, К. Хітчинг	Це сума боргів, які винні підприємству юридичні або фізичні особи та які виникли у результаті господарських взаємовідносин із ними [81]
К.С. Сурніна	Майно (матеріальні ресурси), що не оплачені контрагентами, або готівка, що вилучена з кругообігу оборотних засобів [83]
О.Є. Федорченко	Сума боргів юридичних і фізичних осіб підприємству в готівковій та безготівковій формах, яка виникає внаслідок господарських операцій, що відбулися в результаті минулих подій та підлягають погашенню у майбутньому [90]
Л.В. Черненко	Права (вимоги), що належать продавцю (постачальнику) як кредитору, на повернення боргів платниками та фінансовий ресурс, що тимчасово вилучений із кругообігу і підлягає поверненню у майбутньому [93]

Основними нормативно-правовими документами, які визначають сутність дебіторської заборгованості є П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» та П(С)БО 13 «Фінансові інструменти». Відповідно до П(С)БО 10 дебіторська заборгованість є сумою заборгованостей дебіторів підприємству на певну дату.

Дебіторами є всі юридичні та фізичні особи, які заборгували підприємству певні суми грошових коштів [69]. Заборгованість дебіторів, яка призначена для перепродажу, придбавається або створюється підприємством з метою отримання прибутку або у вигляді відсотків, дивідендів, тощо, або ж від короткотермінових змін ціни (суми) такої дебіторської заборгованості згідно п.4 П(С)БО 13 є фінансовим активом призначеним для перепродажу [70].

У П(СБО) 13 подається визначення дебіторській заборгованості, яка непризначена для продажу. Нею є «дебіторська заборгованість, яка виникає внаслідок надання коштів, продажу інших активів, робіт послуг безпосередньо боржникові та не є фінансовим активом призначеним для продажу» [70]. Вважаємо, що таке визначення точніше розкриває сутність категорії «дебіторська заборгованість». Таким чином, використовуючи положення чинних національних стандартів бухгалтерського обліку можна стверджувати, що дебіторська заборгованість є сумою заборгованостей дебіторів підприємству на певну дату, яка виникає при наданні коштів, продажу інших активів, робіт послуг безпосередньо боржникові і не є фінансовим активом, призначеним для продажу.

Крім П(С)БО 10, методологічні засади відображення в обліку і фінансовій звітності інформації про дебіторську заборгованість подані ще у:

- П(С)БО 14 «Оренда» – щодо заборгованості за орендними операціями;
- П(С)БО 17 «Податок на прибуток» – щодо заборгованості з поточного податку на прибуток;
- П(С)БО 18 «Будівельні контракти – щодо заборгованості за будівельними контрактами;
- П(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів» – щодо заборгованості в іноземній валюті;
- П(С)БО 23 «Розкриття інформації щодо пов'язаних сторін – щодо заборгованості пов'язаних осіб.

Варто вказати на відсутність окремого міжнародного стандарту, який би регламентував питання, пов'язані відображення в обліку дебіторської

заборгованості. Не подається у міжнародних стандартах і чітке визначення поняття дебіторської заборгованості. Дебіторська заборгованість у міжнародній практиці відноситься до фінансових активів. Зокрема, у п.9 МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка», вказано, що: «позики та дебіторська заборгованість – це непохідні фінансові активи з фіксованими платежами, які підлягають визначенню та не мають котирування на активному ринку» [52]. Крім вказаного стандарту, питання, пов'язані з обліком дебіторської заборгованості відображаються у МСФЗ 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації», МСБО 32 «Фінансові інструменти: подання».

У науковців різні визначення поняття «дебіторська заборгованість» є близькими до визначень наведених у П(С)БО 10.

З метою відображення у фінансовій звітності дебіторська заборгованість класифікується за різними ознаками (рис. 1.2).

За терміном погашення дебіторська заборгованість поділяється на довгострокову і поточну.

Довгострокова дебіторська заборгованість не виникає у ході нормального операційного циклу і її буде погашено лише після 12-ти місяців з дати складання балансу. Довгострокова дебіторська заборгованість пов'язана з інвестиційною та фінансовою діяльностями підприємства. Якщо ж очікуваний строк погашення заборгованості менше року, то вона відноситься до поточної. Такі види дебіторської заборгованості відображаються у Звіті про фінансовий стан як окремі статті.

Відповідно до об'єктів щодо яких виникають зобов'язання дебіторів, дебіторська заборгованість може мати товарний і не товарний характер, тобто бути пов'язаною і непов'язаною з реалізації продукцією, товарів, робіт, послуг.

Дебіторська заборгованість, яка має нетоварний характер пов'язана з розрахунками з бюджетом, за виданими авансами, з нарахованих доходів, із внутрішніх розрахунків, з розрахунками орендаря за фінансовою орендою, яка відображається у Балансі орендодавця.

За своєчасністю оплати боржником дебіторську заборгованість поділяють на заборгованість за якою термін оплати не настав; заборгованість не оплачену в строк (прострочену заборгованість); заборгованість, за якою минув строк позовної давності.

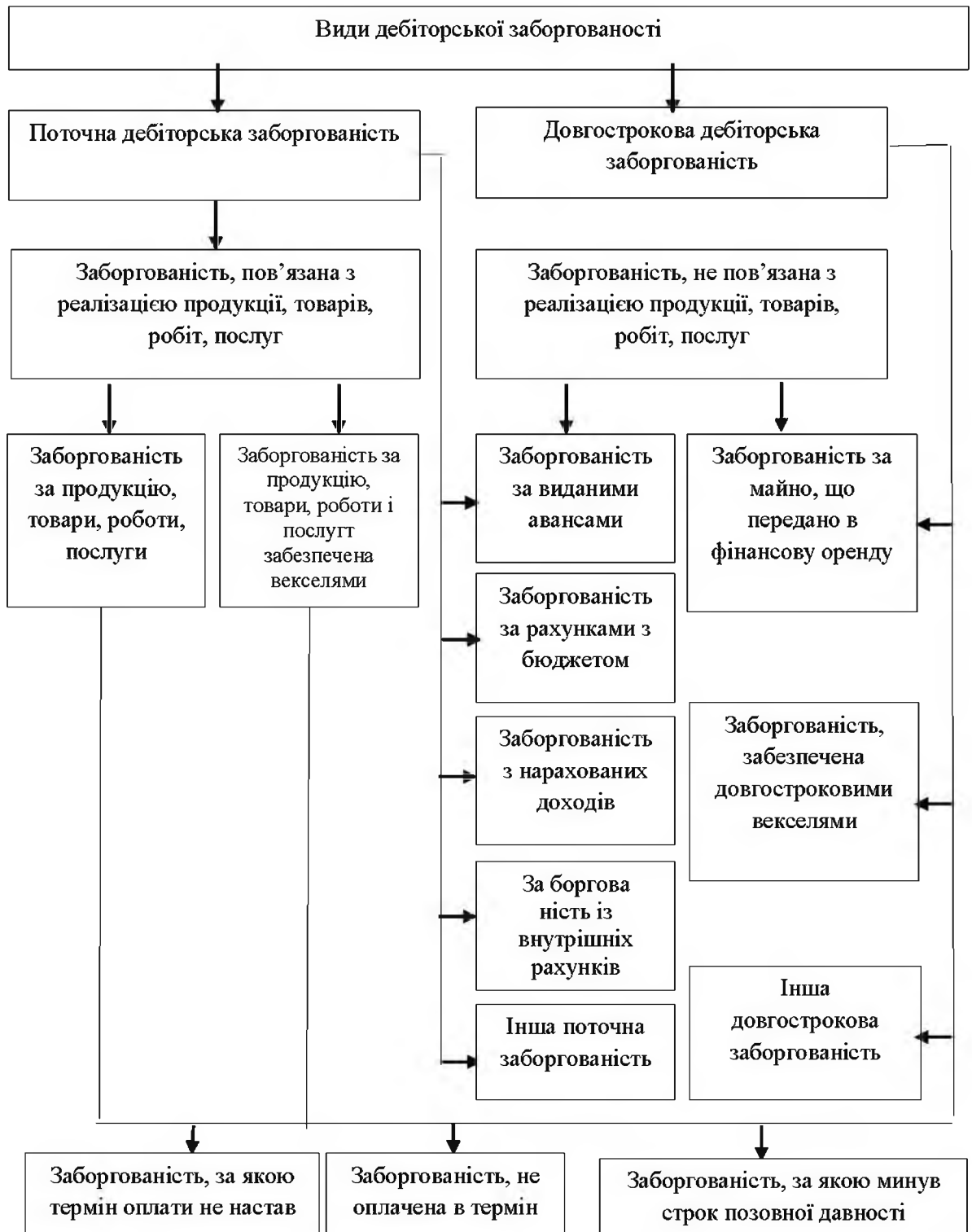

Рис. 1.2. Класифікація дебіторської заборгованості

Джерело: Сформовано на підставі [33; 77]

За ймовірністю погашення у складі простроченої дебіторської заборгованості виокремлюють сумнівну, щодо якої існує ймовірність її неповернення боржником та безнадійну – відносно якої існує впевненість у її неповерненні боржником або позивний строк якої минув. Діючим Податковим кодексом виділено такі основні причини безнадійної дебіторської заборгованості: закінчення строку позовної давності; недостатність майна боржника для погашення боргу; дія форс-мажорних обставин і т.п.

Доцільною є класифікація дебіторської заборгованості за валютою розрахунків на: заборгованість вітчизняних і іноземних постачальників та, за ступенем дотримання фінансової дисципліни – на допустиму та не виправдану. Остання виникає через наявні недоліки у діяльності підприємства. А саме, при виявленні нестач, крадіжок товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів. Такий поділ дебіторської заборгованості дозволяє виявити відсутність коштів у підприємства-покупця, незадовільну організацію роботи його бухгалтерії; незадовільну роботу підприємства-постачальника, пов'язану з порушенням ним договірних зобов'язань.

Згідно П(С)БО 10 дебіторська заборгованість визнається активом за критеріями відображеними на рис. 1.3

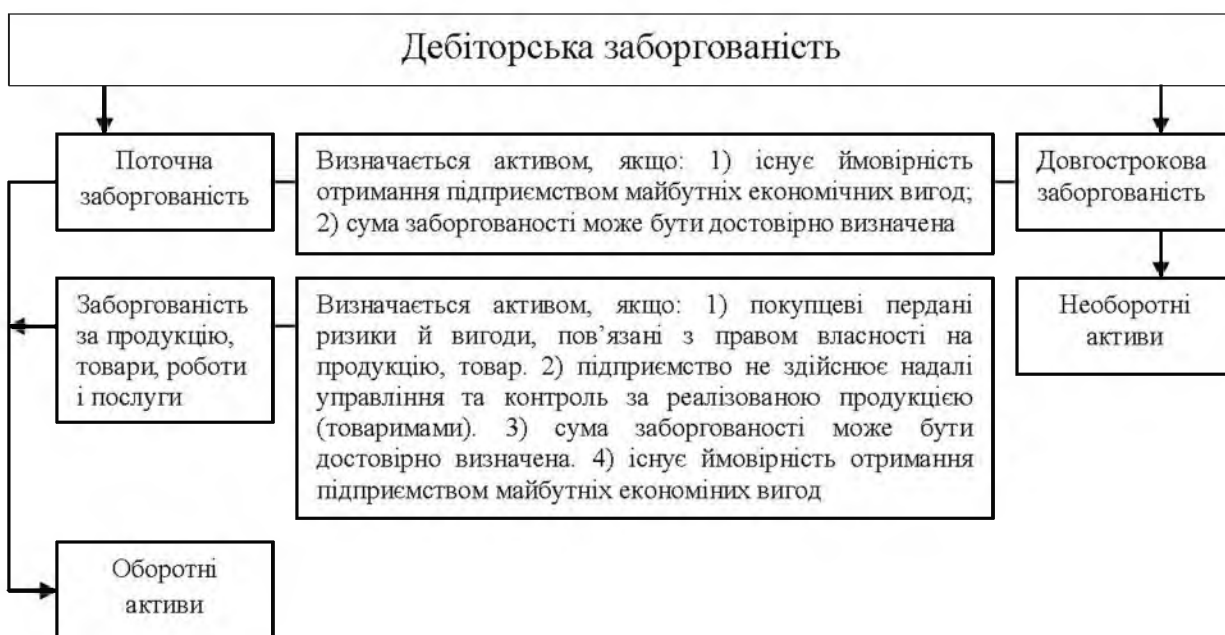

Рис. 1.3 Критерії визнання дебіторської заборгованості як активу

Джерело: Сформовано на підставі [69]

П(С)БО 10 [69] встановлює методи оцінювання дебіторської заборгованості під час її виникнення, під час відображення у балансі на звітну дату і під час списання з нього як безнадійної.

За міжнародними стандартами при первісному визнанні дебіторська заборгованість оцінюється за справедливою вартістю, включаючи витрати зі здійснення угоди, які безпосередньо пов'язані з придбання або випуском фінансового активу. Відповідно до П(С)БО 10, при первинному визнанні дебіторську заборгованість оцінюють за первісною вартістю, тобто відображають в обліку в оцінці, яка визначена договором, і залежить від кількості і ціни проданої продукції з врахуванням знижок і надбавок, що надаються постачальником своїм клієнтам і покупцям

Після первісного визнання дебіторська заборгованість, що розглядається як фінансовий інструмент, відповідно до міжнародних стандартів оцінюється за вартістю, яка амортизується із застосуванням методу ефективної ставки відсотка. При цьому під амортизаційною розуміють вартість фінансового активу, яка була визначена при його первинному визнанні, за вирахуванням вартості його погашення, суми накопиченої амортизації, нарахованій з різниці між первісною вартістю на момент погашення [69].

На дату складання річного балансу у вітчизняній обліковій практиці, так як і у зарубіжній, поточну дебіторську заборгованість оцінюють і відображають за чистою вартістю реалізації. Остання відображає суму коштів, які реально можна отримати у результаті її погашення. Так, відповідно до П(С)БО 10 для розрахунку чистої реалізаційної вартості від суми поточної дебіторської заборгованості віднімають резерв сумнівних боргів.

При використанні міжнародних стандартів обліку і звітності оцінювання дебіторської заборгованості на кінець звітного періоду розпочинається з її аналізу, у ході якого за переліком усіх дебіторів, встановлюють терміни і можливості повернення боргу у визначені договором строки. У балансі така заборгованість відображається із поправкою на безнадійні борги.

У П(С)БО 10 для розрахунку величини резерву сумнівних боргів пропонується кілька методів, а саме: на підставі платоспроможності окремих дебіторів, за питомою вагою безнадійної заборгованості у чистому доході від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг на умовах наступної оплати або на основі класифікації дебіторської заборгованості. У міжнародних стандартах чіткі методи визначення величини резерву сумнівних боргів не передбачені.

Для формування даних про дебіторську заборгованість Планом рахунків передбачено рахунки класів 1 «Необоротні активи» та 3 «Кошти, розрахункові та інші активи». Вказані рахунки відображаються у Балансі за формою встановленою НП(С)БО 1 [68].

Облік довгострокової дебіторської заборгованості згідно з Планом рахунків ведеться на рахунку 18 «Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи», до якого передбачено відповідні субрахунки.

Облік поточної дебіторської заборгованості ведеться на рахунках 34 «Короткострокові векселі одержані», 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» та 37 «Розрахунки з різними дебіторами».

Відображення дебіторської заборгованості за термінами погашення та видами на облікових рахунках та у статтях балансу відображено у додатку А.

Узагальнюючи вказане, варто відзначити, що наявність дебіторської заборгованості у складі майна суб'єктів господарювання є нормальним явищем, і кожен з них зацікавлений в оптимізації її розміру. Зменшення дебіторської заборгованості знижує потребу підприємства в оборотному капіталі та прискорення швидкості його обороту.

1.2. Сутність, особливості визнання та оцінювання кредиторської заборгованості

Господарюючі суб'єкти часто користуються позиченим капіталом, оскільки власного не вистачає для ведення бізнесу. Залучений в оборот підприємства такий капітал призводить до виникнення у нього зобов'язань. Як

юридична категорія, господарське зобов'язання відображає господарські відносини, які регулюються правом. Такими відносинами є [26]:

– комерційні відносини, які виникають на підставі договорів купівлі-продажу при постачанні товарів, робіт, послуг, отриманні попередньої оплати за них, коли одна сторона, отримавши їх, ще не розрахувалася перед іншою. При безготівкових розрахунках між суб'єктами господарювання завжди в однієї зі сторін процесу буде з'являтися борг, так як момент оплати та постачання розходяться у часі;

– відносини позики, згідно з якими одна сторона може прокредитувати іншу, наприклад, це договори кредиту, позики, поворотної фінансової допомоги;

– відносини, що виникають при забезпеченні боргу цінними паперами. Такі відносини за своєю суттю є різновидом двох попередніх варіантів, коли розрахунок відбувається векселем. Вексель є борговим цінним папером, який посвідчує борг особи, яка його видала (емітувала). Такі ж відносини виникають при залученні коштів шляхом випуску облігацій;

– трудові відносини, згідно з якими підприємство кожного місяця нараховує заробітну плату своїм працівникам і до її виплати існують зобов'язання перед ними;

– відносини з державою за нарахуванням податків і зборів, які виникають у процесі функціонування підприємства і до їх сплати існують у вигляді зобов'язання перед нею.

Згідно з перерахованими відносинами одна сторона уповноважена вимагати від іншої виконання певної господарської операції: передачі активів, надання послуг тощо, а інша – має право вимагати відповідну винагороду – сплату грошових коштів, зустрічних послуг тощо.

Таким чином, борги є супровідною і невід'ємною складовою господарської діяльності будь-якого суб'єкта.

Розглянемо сутність кредиторської заборгованості на підставі вивчення літературних джерел (табл. 1.3). Узагальнивши подані визначення, можна

зробити висновок, що кредиторська заборгованість є правовими відносинами між сторонами, які мають документальне підтвердження щодо тимчасового залучення підприємством у власне користування грошових коштів, які не належать підприємству, або це різновид комерційного кредиту.

Таблиця 1.3

Визначення поняття «кредиторська заборгованість» у літературних джерелах

Назва джерела	Сутність «кредиторської заборгованості»
Бутинець Ф.Ф., Горецька Л.Л. [12]	Кредиторська заборгованість є формою розрахунку за товари і послуги, які придбаваються у ході операцій компанії, що періодично повторюються і використовуються у виробництві (в якості сировини) чи для перепродажу (інакше її називають рахунками до сплати чи торговими рахунками до сплати)
Голов С.Ф., Костюченко В.М [21]	Кредиторська заборгованість, рахунки до оплати (Accounts Payable) – це суми, які нараховуються постачальникам за купівлю у них товарів або послуг в кредит
Партин Г.О. та Загородній А.Г. [62]	Кредиторська заборгованість – це заборгованість підприємства іншим юридичним і фізичним особам, що виникла в результаті здійснених раніше дій (подій), оцінена в гривнях і щодо якої в підприємства існують зобов'язання її погашення в певний строк
Чабанова Н.В. та Василенко Ю.А. [94]	Кредиторська заборгованість – це особлива частина майна організації, що є предметом обов'язкових правовідносин між організацією і її кредиторами. Організація володіє і користується кредиторською заборгованістю, але вона зобов'язана повернути чи виплатити дану частину майна кредиторам, що мають права вимоги на неї. Дана частина майна – це борги організації, чуже майно, чужі кошти, що знаходяться у володінні організації-боржника
Дублей В.В, Гуменюк М.М. [27]	Кредиторська заборгованість є правовідносинами між сторонами, які мають документальне підтвердження та за яких одна сторона зобов'язується вчинити певну дію або утриматися від такої на користь іншого суб'єкта, а інший суб'єкт має право вимагати від боржника виконання його обов'язку
Томчук О.Ф [88]	Кредиторська заборгованість є різновидом комерційного кредиту, який виступає важливим фактором стабілізації фінансового стану підприємства
Бланк І.А. [9]	Це поточні зобов'язання підприємства, що відображають його заборгованість перед господарськими партнерами з комерційних операцій; з розрахунків, нарахованих до оплати, тощо

З таких позицій кредиторська заборгованість поділяється на такі три групи: кредиторська заборгованість перед бюджетом і соціальними фондами; заборгованість перед персоналом підприємства, і заборгованість перед постачальниками, підрядниками, засновниками.

Відповідно до законодавства кредиторська заборгованість відображає вартісну оцінку зобов'язань підприємства.

Порівняння П(С)БО 11 та МСФЗ 37 подано у додатку Б. Згідно П(С)БО 11 та МСФЗ 37, зобов'язання – це існуюче зобов'язання суб'єкта господарювання, яке виникає в результаті минулих подій і погашення якої, за очікуванням, призведе до вибуття ресурсів суб'єкта господарювання, котрі втілюють у собі економічні вигоди [73; 53].

У міжнародній та вітчизняній економічній практиці зобов'язання класифікують залежно від терміну їх погашення на довгострокові і поточні. Короткострокові (поточні) зобов'язання мають бути погашені впродовж року (з дати складання річного балансу) або одного операційного циклу незалежно від його тривалості. Термін погашення довгострокових (непоточних) зобов'язань є більшим ніж один рік або операційний цикл. Така класифікація допомагає інвесторам та кредиторам оцінити відносну ризикованість зобов'язань підприємства.

Згідно з П(С)БО 11 довгостроковими зобов'язаннями є: довгострокові кредити банків, інші довгострокові зобов'язання, відстрочені податкові зобов'язання, довгострокові забезпечення.

Згідно з МСБО 37 зобов'язання можуть виникати не тільки з договорів або законів (юридичне зобов'язання), але й у результаті добровільного прийняття на себе зобов'язань з метою підтримання добрих ділових стосунків з партнерами або намагання вчинити за справедливістю зобов'язання – зобов'язання виникає внаслідок контракту чи законодавства (конструктивне зобов'язання) [53].

У міжнародній практиці довгострокові і короткострокові зобов'язання відносять до юридичних, тобто таких, які виникають з договорів, контрактів або на основі законодавства і їх вартість можна точно визначити.

У МСБО 37 використовується термін «умовні зобов'язання» (непередбачений за П(С)БО 11). Термін «умовний» застосовується до зобов'язань та активів, які не визнаються, оскільки їх існування буде

підтверджене тільки після того, як відбудеться або не відбудеться одна чи кілька невизначених майбутніх подій, не повністю контрольованих суб'єктом господарювання.

На рис. 1.4 подано узагальнену класифікацію видів зобов'язань промислових підприємства за різними напрямками.

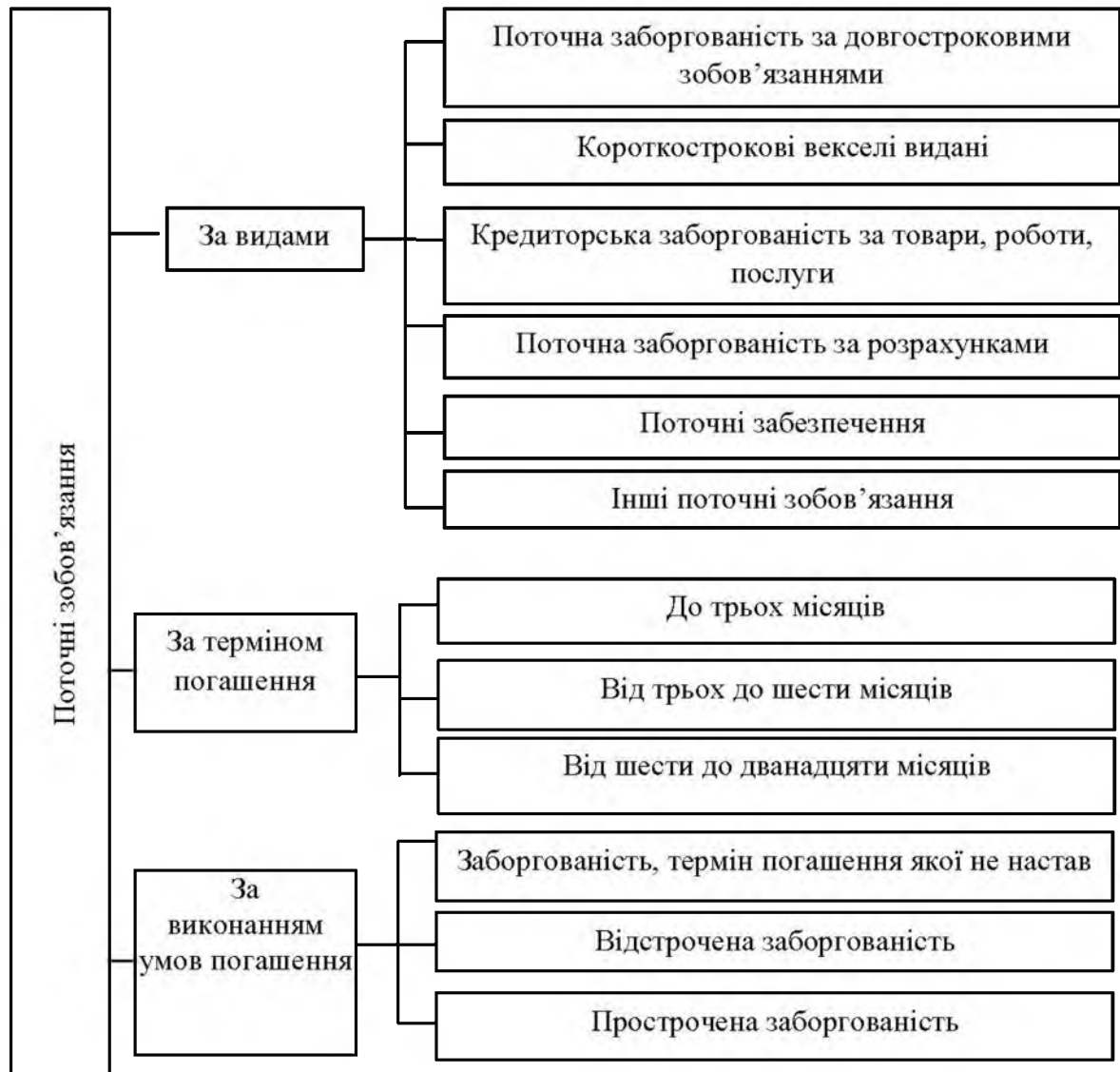

Рис. 1. 4. Класифікація поточних зобов'язань підприємства

Джерело: Сформовано на підставі [22]

З метою підвищення ефективності контролю та управління поточною кредиторською заборгованістю підприємства доцільно брати до уваги такі ознаки, як: термін погашення та виконання умов погашення. Порушення строків погашення зобов'язань призводить до їх накопичення та знецінення

грошових коштів для кредиторів та виплати штрафних санкцій для підприємства.

Кредиторська заборгованість займає вагому частку поточних зобов'язань підприємства, а тому правильне її оцінювання потрібне для забезпечення достовірності фінансової звітності в цілому.

Для визначення балансової вартості зобов'язань використовуються наступні види оцінок (рис.1.5).

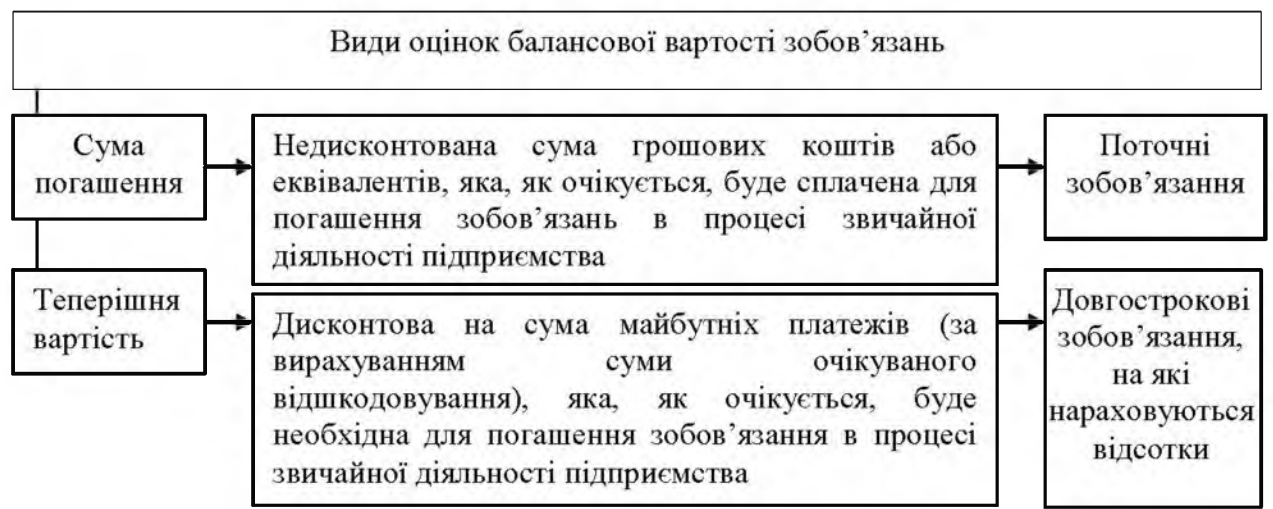

Рис. 1.5. Види оцінок балансової вартості зобов'язань

Джерело: Сформовано на підставі [73]

Згідно з П(С)БО 11 «Зобов'язання» у Балансі усі поточні зобов'язання показують у сумі погашення, тобто сумі, яка буде фактично сплачена при виконанні такого зобов'язання.

Довгострокові зобов'язання, на які нараховуються відсотки показують у Балансі за теперішньою вартістю. До складу таких зобов'язань відносять: суми довгострокових кредитів; облігаційних позик; довгострокових відсоткових векселів; платежів за довгостроковою орендою; позик небанківських фінансово-кредитних установ підлягають дисконтуванню. Розрахунок теперішньої вартості визначається умовами та видом зобов'язання.

Економічна сутність дисконтування полягає у припущенні, що обсяг грошових коштів, які будуть отримані (витрачені) підприємством у майбутньому, буде меншим від обсягу коштів, які отримані (витрачені)

підприємством нині. Різниця виникає через можливість отримати економічну вигоду від грошових коштів, які є у наявності у даний час (зокрема, відкриттям банківського депозиту), у той час коли грошові кошти, одержані у майбутньому, будуть приносити економічні вигоди лише після їх фактичного одержання.

Варто звернути увагу на відмінності в оцінюванні зобов'язань підприємства згідно МСБО. У П(С)БО 11 подано види оцінок у розрізі зобов'язань, а МСБО 37 не містить чітких методичних рекомендацій, а передбачає можливість використання виключно професійного судження. За МСБО 37, сума, визнана як забезпечення, має бути найкращою оцінкою витрат, необхідних для погашення існуючого зобов'язання на кінець звітного періоду[53].

Окремо варто вказати на порядок оцінки зобов'язань, які відображені у іноземній валюті. Такий порядок визначений у П(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів» і МСБО 21 «Вплив змін валютних курсів». При первісному визнанні такі зобов'язання показують у валюті звітності на підставі перерахунку іноземної валюти із використанням курсу НБУ на дату проведення операції. У подальшому зобов'язання, які є монетарними статтями перераховують по курсу НБУ, який діє на дату його погашення та на дату Балансу. Курсові різниця, які виникають, відображають у складі відповідних доходів чи витрат підприємства. Немонетарні зобов'язання відображають за вартістю, яка визначена при їх визнанні і у подальшому не перераховують.

За вітчизняною практикою зобов'язання обліковується за двома класами рахунків: клас 5 «Довгострокові зобов'язання» та клас 6 «Поточні зобов'язання». Введення нових субрахунків до рахунків вказаних класів підприємств може здійснювати самостійно, виходячи з потреб управління, контролю та аналізу кредиторської заборгованості із збереженням кодів (номерів) субрахунків Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств.

1.3. Форми розрахункових взаємовідносин підприємства з контрагентами

Під час діяльності підприємство може застосовувати готівкові та безготівкові форми розрахунків. При здійсненні готівкових розрахунків суб'єкти керуються нормами Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» [28] Положення про ведення касових операцій в національній валюті в Україні. Порядок проведення безготівкових розрахунків регламентовано Цивільним кодексом України [92], Інструкцією про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті [36] (далі Інструкція № 22), а також Законом України «Про платіжні системи і переказ грошей в Україні» [31].

Господарючі суб'єкти між собою мають право проводити готівкові розрахунки протягом одного дня за одним або кількома платіжними документами у розмірі до 10000 грн. включно, а з фізичними особами – у розмірі до 50000 грн. [64]. Через встановлені обмеження розрахунки підприємств з іншими суб'єктами здійснюються, переважно, без участі готівки, тобто у безготівковому порядку. При безготівкових розрахунках платежі поводяться шляхом переказу коштів із рахунку платника у банку на рахунок одержувача на підставі проведення записів за їх рахунками. Безготівкові розрахунки можливі також через зарахування взаємних вимог контрагентів. Безготівкові розрахунки дозволяють звести до мінімуму суму грошових коштів, які знаходяться в обігу. Це не єдина перевага безготівкових розрахунків для економіки держави. Використання безготівкового платіжного обороту у кредитній системі дозволяє раціонально використовувати тимчасово вільні кошти, які зберігаються на банківських рахунках, суттєво прискорювати розрахунки шляхом запровадження найновіших засобів електронного зв'язку. Розрахунки у такий спосіб посилюють дієвість контролю за виконанням договірних зобов'язань з позиції одержувачів грошей, платників, і у необхідних випадках – з позицій державних контролюючих і правоохоронних органів.

Весь безготівковий платіжний оборот підприємств поділяють на розрахунки за товарними і нетоварними операціями.

Більшу частку у розрахунках підприємств займають взаємні розрахунки за товарно-матеріальними цінностями, виконаними роботами, наданими послугами. Неперервність і планомірність організації розрахунків за товарними операціями визначає його фінансовий стан.

Друга частина платіжного обороту підприємства представлена безготівковими платежами нетоварного характеру, які з виконанням зобов'язань підприємств перед:

- органами загальнодержавних фінансів при оплаті податків і зборів;
- комерційними банками при одержанні і поверненні кредитів, сплаті процентів за користування ними, оплаті інших банківських послуг;
- засновниками підприємства – юридичними і фізичними особами при перерозподілі фінансових ресурсів, одержанні і поверненні тимчасової фінансової допомоги та ін.

Розрахунки нетоварного характеру застосовуються і між підприємствами при сплаті і одержанні штрафів за порушення господарських договорів, за порушення правил транспортних перевезень, пожежної безпеки, санітарного контролю та ін..

Всі розрахунки у безготівковому порядку здійснюються за документами, які передбачені правилами розрахунків. Сторони вільно обирають форми розрахунків з переліку, який визначений Національним банком України; банківські установи не втручаються у договірні відносини контрагентів щодо розрахунків.

При здійсненні безготівкових розрахунків можуть застосовуватися розрахункові документи на паперових носіях та в електронному вигляді. При цьому можуть застосовуватися такі основні види платіжних інструментів як: платіжне доручення; платіжна вимога-доручення; розрахунковий чек, інкасове доручення (розпорядження) [36].

Найбільш розповсюдженою формою безготівкових розрахунків є розрахунки з використанням платіжних доручень. Порядок їх використання

регламентовано параграфом 2 глави 74 ЦКУ [92], а також главою 3 Інструкції № 22 [36].

Згідно зі ст. 1089 ЦКУ на підставі платіжного доручення банк зобов'язується за дорученням платника за рахунок коштів, що розміщені на його рахунку у цьому банку, переказати певну грошову суму на рахунок визначеної платником особи (одержувача) у цьому чи іншому банку в строк, встановлений законом або банківськими правилами, якщо інший строк не передбачений договором або звичаями ділового обороту [92]. Визначення терміна «платіжне доручення» можна знайти і в п. 1.30 Закону про платіжні системи [31]. Виходячи з суті розрахунків із застосуванням платіжних доручень, можна допомогою якого банк наділяється повноваженнями переказати від імені платника певну суму коштів третій особі для оплати товарних і нетоварних операцій, товарів (робіт, послуг) або погашення інших зобов'язань.

Згідно з п.3.1 Інструкції № 22 платіжне доручення оформляється у формі, наведеної у її додатку[36]. Слід врахувати, що реквізит «Призначення платежу» заповнюється платником так, щоб надавати повну інформацію про платіж та документи, на підставі яких здійснюється перерахування коштів отримувачу. Відповідальність за достовірність цього реквізиту несе платник. Банк же здійснює контроль щодо заповнення зазначеного реквізиту у рамках відповідності такого заповнення зовнішнім ознакам.

Розрахунки з використанням платіжних вимог-доручень також є однією з форм безготівкових розрахунків. Згідно з п. 1.25 ст.1 Закону про платіжні системи платіжною вимогою є розрахунковий документ, що містить вимогу стягувача (або одержувача при договірному списанні) до обслуговуючого платника банку здійснити без погодження з платником переказ визначеної суми коштів з рахунку платника на рахунок одержувача [31]. Форма цього документа подана у додатку Інструкції № 22 [36].

Відповідно до Положень Інструкції № 22 та Закону про платіжні системи списання коштів на підставі платіжних вимог поділяється на примусове та

договірне. Договірне списання банком з рахунку клієнта коштів без подання клієнтом платіжного доручення, що здійснюється банком у порядку, передбаченому в договорі, укладеному між ним і клієнтом. Згідно з п. 1.4 Інструкції № 22 під примусовим списанням розуміється списання коштів, що здійснюється стягувачем без згоди платника на підставі встановлених законодавством виконавчих документів у випадках, передбачених законом. Перелік таких виконавчих документів наведено у ст. 3 Закону України «Про виконавче провадження» [29]. Відповідальність за необґрунтоване примусове списання коштів, недостовірність даних, зазначених у платіжній вимозі, несе стягувач.

У разі недостатності коштів на рахунку платника вимога-доручення повертається банком без виконання.

Згідно з п.7.1 Інструкція № 22 розрахункові чеки застосовуються у безготівкових розрахунках підприємств та фізичних осіб з метою скорочення розрахунків готівкою за отримані товари, виконані роботи, надані послуги. Чеки та чекові книжки є бланками суворого обліку. [36]. Особливістю здійснення розрахунків з використанням чеків є те, що для гарантування оплати чеків підприємство-чекодавець повинен забронювати кошти на окремому аналітичному рахунку «Розрахунки чеками» відповідних балансових рахунків у банку-емітенті. Поряд із заявою про видачу чекової книжки підприємство-чекодавець подає до банку-емітента платіжне доручення для перерахування коштів на аналітичний рахунок «Розрахунки чеками». Чекова книжка може видаватися для розрахунків з будь-яким конкретним постачальником або з різними постачальниками. Варто зазначити, що до чека не дозволяється вносити виправлення та використовувати факсиміле замість підпису. Підприємствам не може здійснити обмін чека на готівку або отримати готівкою здачу із суми чека. Якщо чек не використано, то власник чека повертає його до банку-емітента для зарахування суми на свій рахунок або для обміну на готівку. При поверненні власником чекової книжки з невикористаними чеками, він одночасно подає до банка-емітента платіжне доручення на перерахунок

грошових коштів, які заброньовані на аналітичному рахунку «Розрахунки чеками», на свій поточний рахунок.

Чекодержатель, приймаючи до оплати чек перевіряє: відповідність його встановленому зразку; правильність заповнення; відсутність виправлень; відповідність суми корінця чека сумі, зазначеній на самому чеку; строк дії; достатність залишку ліміту за чековою книжкою для оплати чека; наявність на ньому чіткого відбитка штампа банку та даних чекодавця [36]. Якщо чек оформлено з порушеннями, то він до оплати не приймається.

При закінченні строку дії чекової невикористані чеки повертаються банку-емітента, який їх погашає. За бажанням клієнта банк може продовжити строк дії чекової книжки або клієнт може поповнити її ліміт у разі його використання.

Залік взаємної заборгованості платників може здійснюватися за допомогою розрахунків, за якими взаємні зобов'язання боржників і кредиторів будуть погашатися у рівних сумах, а платіж буде проводитися на загальних підставах тільки періодично за сальдом зустрічних вимог. Для цього у договорах між підприємствами повинні бути передбачені строки звіряння взаємної заборгованості, порядок складання акта звірки, а також терміни і платіжні інструменти, за допомогою яких будуть проводитися розрахунки. За результатами акта звірки взаємної заборгованості сторона, на користь якої сформувалося кредитове сальдо взаємозобов'язань, складає розрахунковий документ (платіжне доручення, вимогу-доручення) або оформляє вексель.

Згідно зі ст.14 Закону України «Про цінні папери і фондовий ринок» [32] векселем є цінним папером, який засвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця сплатити після настання строку певну суму власнику векселя (векселедержателю). Векселі бувають простими та переказними. Основна відмінність простого векселя від переказного полягає у тому, що за простим векселем векселедавець є одночасно і платником. Суттю переказного векселя полягає у тому, що у відносинах беруть участь не дві, а три сторони: векселедавець (трасант), платник за векселем (трасат) та векселедержатель.

Переказний вексель може бути переданий векселедержателем третій особі за допомогою індосамента - особливого напису, вчиненого на векселі. У разі здійснення індосаменти новий векселедержатель отримує право вимагати оплати векселя від трасата.

Згідно зі ст.4 Закону України «Про обіг векселів в Україні» видавати прості та переказні векселі можливо лише для оформлення грошового боргу за фактично поставлені товари, виконані роботи та надані послуги. За видачу векселя без наявності грошового боргу, на юридичну особу -- векседавця накладається штраф у розмірі від чотирьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [30].

Умова про проведення розрахунків із застосуванням векселів повинна бути обов'язково відображена у відповідному договорі, який укладається у письмовій формі. У разі видачі (передачі) векселя відповідно до договору припиняються грошові зобов'язання за цим договором шляхом їх заміни на зобов'язання платежу за векселем. При цьому згідно зі ст.6 Закону України «Про обіг векселів в Україні» платіж за векселем повинен бути здійснений тільки у безготівковій формі. Забороняється застосовувати векселі як внесок до статутного капіталу підприємства.

За допомогою інкасового доручення (розпорядження) відбувається стягнення контролюючими органами податкового боргу. Його форма регламентується Інструкцією № 22. Стягувач несе відповідальність за необґрунтованість стягнення коштів.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ І МЕТОДИКА АУДИТУ РОЗРАХУНКІВ З ДЕБІТОРАМИ І КРЕДИТОРАМИ

2.1. Організація аудиту розрахунків з дебіторами і кредиторами

Метою аудиту дебіторської заборгованості є встановлення повноти і своєчасності відображення інформації у зведених документах та облікових регістрах, правильності ведення обліку розрахунків, відповідно до прийнятої облікової політики, достовірності відображення залишків у звітності господарюючого суб'єкта.

Головними завданнями аудиту дебіторської заборгованості є [47]:

- перевірка наявності і правильності оформлення первинних документів, на підставі яких здійснюються облікові записи по дебіторській заборгованості;
- перевірка правильності використання рахунків з обліку дебіторської заборгованості, визначених Планом рахунків, відповідність синтетичного та аналітичного обліку;
- перевірка правильності оцінювання дебіторської заборгованості, визначення величини резерву сумнівних боргів;
- перевірка правильності проведених розрахунків по дебіторській заборгованості (оплата грошовими коштами, вексями, іншими матеріальними активами тощо);
- перевірка належної класифікації дебіторської заборгованості і наявності потрібних пояснень у примітках до фінансової звітності;
- оцінювання стану внутрішнього контролю дебіторської заборгованості.

Перевірка боргових зобов'язань має на меті засвідчити законність операцій, пов'язаних із залученням підприємством позикового капіталу, реальності його боргів, здатності до погашення зобов'язань, які виникли.

Головними завданнями аудиту розрахунків з кредиторами є [46]:

- оцінювання стану розрахунково-платіжної дисципліни за всіма

видами кредиторської заборгованості;

- перевірка наявності, правильності оформлення договорів і інших документів, які визначають права та обов'язки сторін;

- оцінювання повноти відображення операцій з кредиторами в бухгалтерському обліку і перевірка правильності їх подання у фінансовій звітності;

- перевірка відповідності синтетичного і аналітичного обліку по розрахунках з кредиторами;

- оцінювання системи розрахунків з персоналом, обґрунтованості визначення заробітної плати і проведених з неї утримань;

- перевірка дотримання податкового законодавства по операціях пов'язаних із придбання товарно-матеріальних цінностей, виконаних робіт, наданих послуг, із розрахунків з оплати праці.

А ще у процесі розрахунків з кредиторами встановлюють: причини, давність виникнення заборгованості і реальність її погашення у встановлений термін; правильність класифікації наявної заборгованості тощо.

Процес проведення аудиторської перевірки дебіторської заборгованості має свою певну послідовність. Його можна представити у вигляді певного порядку здійснення аудиторських процедур, наведених на рис. 2.1. Розглянемо їх докладніше.

Як свідчить зарубіжний і вітчизняний досвід аудиторської практики, аудиторська перевірка складається з окремих послідовних етапів, які в узагальненому вигляді можна назвати так: підготовчий, проміжний, етап фізичної перевірки, основний (етап аудиту окремих статей звітності), заключний етап.

На підготовчому етапі аудитору потрібно отримати всю необхідну інформацію для загального знайомства з підприємством-клієнтом, в тому числі і загальні дані щодо продажу і придбання товарно-матеріальних цінностей, робіт, послуг. Така інформація може бути письмова чи усна, міститись у

різноманітних документах, облікових регістрах, звітах та надана керівництвом під час опитування, анкетування, листування.

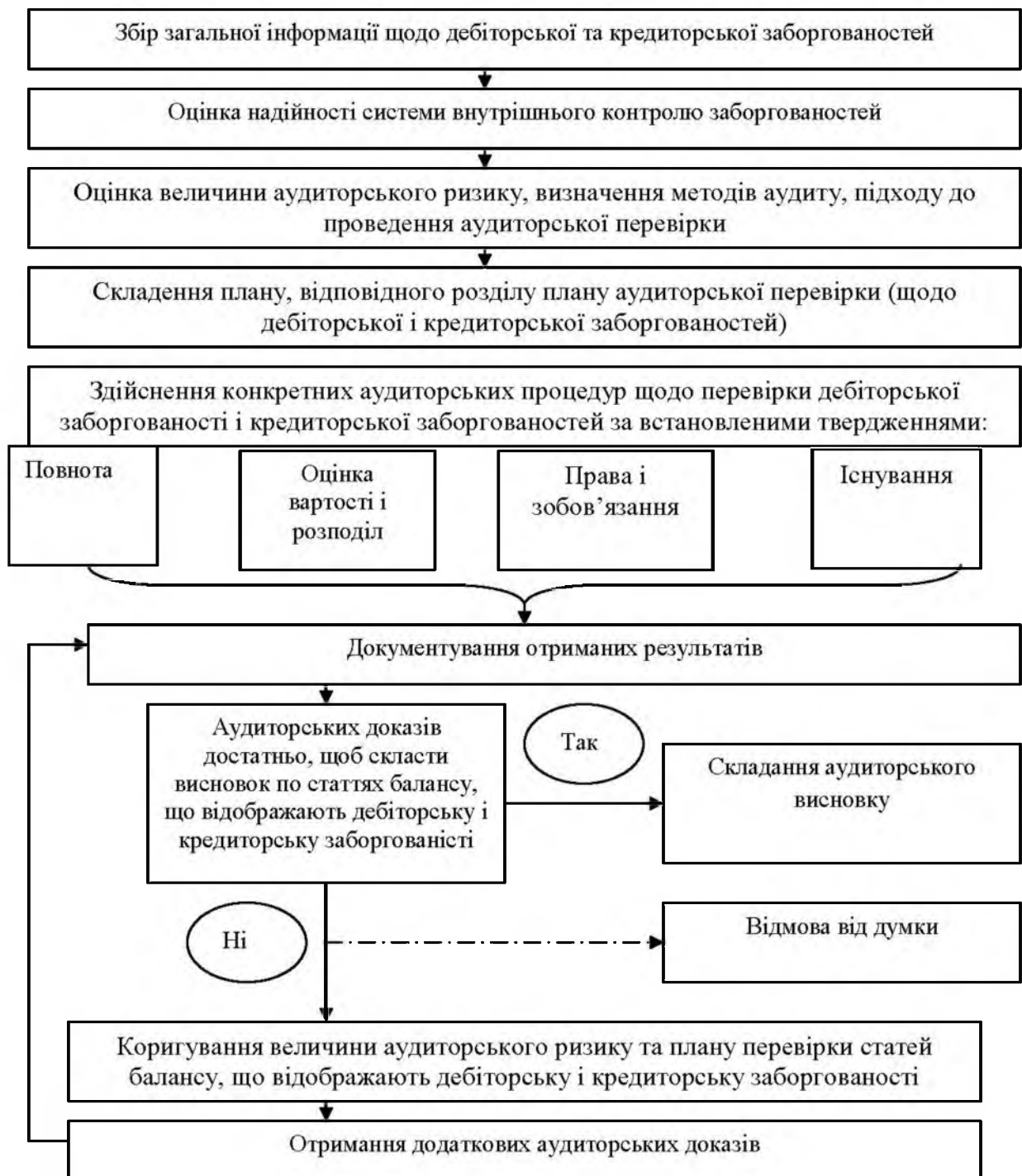

Рис. 2.1. Послідовність проведення аудиторської перевірки дебіторської і кредиторської заборгованостей

Джерело: Сформовано на підставі [14; 38; 46]

На підготовчому етапі аудиту, крім зазначених вище дій аудиторю слід оцінити величину аудиторського ризику в цілому і при перевірці дебіторської і кредиторської заборгованостей зокрема, тобто з'ясувати величину ймовірності того, що суттєві помилки, які є в обліку заборгованостей, можуть залишитись не виявленими і вплинуть на достовірність всієї фінансової звітності. Аудитор повинен визначитись, які методи і підходи він буде застосовувати. На нашу думку, найдоцільнішим є застосування таких методів: запит, тестування, вибіркова документальна перевірка та аналітичний огляд.

При оцінюванні надійності системи внутрішнього контролю розрахунків з дебіторами і кредиторами аудиторю слід використовувати положення МСА 315 «Ідентифікація та оцінка ризиків суттєвого викривлення через розуміння суб'єкта господарювання та його середовища» [54]. Правильна оцінка системи внутрішнього контролю підприємства-клієнта дасть можливість аудиторю розробити план аудиту, визначити кількість, види та обсяг аудиторських процедур. За наявності на підприємстві внутрішнього аудитора зовнішній аудитор може використовувати результати його роботи, попередньо перевіривши їх надійність.

Для адекватної оцінки рівня ефективності чи неефективності системи внутрішньогосподарського контролю аудитор має дослідити кожен з елементів системи контролю. Ними є середовище контролю, облікова система, контрольні процедури клієнта. При цьому як сукупність факторів, так і рівень їх впливу на достовірність обліку і звітності для кожного окремого підприємства будуть неоднаковими. Внаслідок цього неможливо запропонувати єдиний універсальний для всіх підприємств спосіб оцінки ефективності системи внутрішнього контролю. Таким чином, аудитор має окремо готуватися до дослідження системи внутрішнього контролю кожного підприємства, сформувавши окрему спеціальну анкету для його тестування. У додатку В і Г запропоновано анкету тестів систем внутрішнього контролю дебіторської і кредиторської заборгованостей.

У зв'язку з цим, оцінка надійності системи внутрішнього контролю здійснюється на основі методик, які аудиторські фірми розробляють самостійно. Один із можливих варіантів оцінювання системи внутрішнього контролю дебіторської заборгованості відображена у додатку Д. За його використання кожен з факторів ризику за індивідуальною шкалою певною кількістю балів. При цьому найбільш надійніший фактор отримує найбільшу бальну оцінку. Оцінка надійності системи внутрішнього контролю розраховується шляхом ділення отриманої суми балів до максимально можливої. Для визначення ризику контролю від 100% віднімають показник надійності системи внутрішнього контролю.

Після цього аудитор може приступити до складання плану перевірки дебіторської заборгованості (МСА 300 «Планування аудиту фінансових звітів» [54]). У додатку Д і Ж відображено плани аудиту дебіторської і кредиторської заборгованостей.

Відповідальність за достовірне подання та розкриття інформації, яка міститься у фінансових звітах, несе керівництво підприємства. З позицій аудитора фінансову звітність та її показники в сукупності слід розглядати як твердження чи запевнення керівництва суб'єкта господарювання, які несуть відповідальність щодо правильності визнання, оцінювання, подання і розкриття різних елементів фінансової звітності. Поки аудитор не отримає доказів, що спростовують (не підтверджують) дані твердження, наведені у звітності, вона буде вважатися достовірною. Різні статті фінансової звітності містять різні твердження. Згідно з МСА 315 «Ідентифікація та оцінка ризиків суттєвих викривлень через розуміння суб'єкта господарювання і його середовища» твердження до статей балансу щодо збирають аудиторські докази, є такими:

- існування: активи, зобов'язання та власний капітал існують;
- права і зобов'язання: підприємство має чи контролює права на активи, зобов'язання є зобов'язаннями підприємства;
- повнота: всі активи, зобов'язання та власний капітал, які мають реєструватися, були зареєстровані;

– оцінка вартості та розподіл: активи, зобов'язання та власний капітал включені до фінансових звітів у відповідних сумах, усі пов'язані з ними коригування щодо оцінки та розподілу відображено у звітності належним чином.

На основному етапі аудиту, аудитор здійснює конкретні аудиторські процедури щодо перевірки дебіторської заборгованості за встановленими твердженнями.

На підсумковий (узагальнюючому, результативному) етапі аудитор групує виявлені недоліки; складає накопичувальні відомості порушень; повідомляє управлінський персонал про недоліки і помилки у організації та веденні бухгалтерського обліку, складанні фінансової звітності. Для цього він надсилає найвищому управлінському персоналу клієнту Листа інформування згідно МСА 260 «Повідомлення інформації з питань аудиту тим, кого наділено найвищими повноваженнями» [54]. Важливими роботами цього етапу є обговорення результатів аудиту з найвищим управлінським персоналом клієнта; розроблення проекту профілактичних та попереджувальних дій (за необхідності); узагальнення та відображення результатів перевірки у Аудиторському звіті. При проведенні обов'язкового аудиту фінансової звітності підприємств, що становлять суспільний інтерес, крім аудиторського звіту, формується додатковий звіт для аудиторського комітету підприємства. Його зміст визначається ст.39.Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» [67].

2.2. Аудит дебіторської заборгованості

Твердження «Існування» щодо статей балансу означає, що відповідні активи реально існували на звітну дату. У зв'язку з цим, на основному етапі перевірки аудитора повинен впевнитись у реальному існуванні залишків дебіторської заборгованості і з'ясувати, кому вони належать. Найбільш надійні докази можуть бути отримані аудитором лише через проведення інвентаризації або спостереження за процесом її виконання працівниками підприємства. Проте реальні обставини здійснення аудиту іноді не дозволяють отримати доказів щодо твердження «Існування» шляхом проведення інвентаризації. Це є наслідком того, що у межах заходів внутрішнього контролю підприємства інвентаризація проводиться перед складанням річної звітності, а договір на аудит укладено після звітної дати. За таких обставин аудитор не може отримати прямих доказів щодо твердження «Існування» на звітну дату. Тому він має виконати альтернативні процедури: провести порівняння залишку заборгованості, яка обліковується на балансі з кожного виду розрахунків, із залишком в облікових регістрах і з актами взаємозвірки розрахунків з різними дебіторами. Таку перевірку потрібно проводити за кожним рахунком і місяцем послідовно, тобто кожен запис аналітичного рахунку кожної суми того чи іншого виду розрахунків потрібно звірити з документами, а також із записами в Головній книзі по відповідних кореспондуючих рахунках. Також слід перевірити правильність підрахунків по дебету і кредиту облікового регістру за відповідними видами розрахунків і виведення залишку на перше число наступного місяця. Підсумки оборотів та виведені залишки з кожного виду рахунків звіряють з підсумками регістрів аналітичного і синтетичного обліку.

Крім того, аудитор повинен вибірково надіслати окремим дебіторам листи-запити. Існує два типи запитів:

- позитивний - дебітору пропонується дати відповідь незалежно від того, чи вірна інформація, яку необхідно підтвердити.
- негативний дебітору пропонується дати відповідь тільки у разі, якщо інформація невірна.

На практиці більш поширені позитивні запити. Негативні запити надсилаються у наступних випадках, коли: ризик суттєвого перекручення інформації дуже малий; у звітності велика кількість малих сальдо; існують причини вважати, що всі особи приділять запитам достатню увагу.

Запити можуть мати вигляд листа, або стандартної форми, яка затверджена аудиторською фірмою. Запити можуть складатися на кінець року або на іншу дату. До відправлення запитів необхідно виконати попередні аудиторські процедури: відібрати суми до підтвердження; підготувати документи для контролю за запитами; підготувати запити та зробити їх копії; ознайомити представника підприємства із складеними запитами.

Запити повинні надсилати співробітники аудиторської фірми. Відповіді на запити мають бути надіслані на адресу аудиторської фірми. Надсилання запитів доцільно здійснювати заздалегідь, тому що термін одержання відповідей може перевищувати термін проведення перевірки, тому звірка заборгованості методом запитів можна здійснювати на проміжну дату (а не на дату звітності).

Після надсилання запитів треба обробити результати звірки:

- звірити одержані відповіді з документом (реєстром) контролю за запитами;
- вивчити всі запити, які повернулись, не доставшись адресата. Якщо клієнт не знає адреси дебітора, достовірність заборгованості викликає сумніви;
- якщо були надіслані позитивні запити, а відповіді не надійшли, треба надіслати повторний (другий) запит. Якщо на повторні запити теж не одержані відповіді, їх суми треба віднести до категорії виключення;
- віднести до категорії виключення запити, які повернулися без підписів.

Отримані відповіді на запит аудитором узагальнюються і результати можуть бути задокументовані так, як це показано в табл. 2.1.

Таблиця 2.1.

Оцінка результатів відповідей від третіх осіб по підтвердженню дебіторської заборгованості

№	Назва покупця номер рахунку в банку, адреса	Суми до підтвердження, грн.				Відправлено, дата	Нагадування про надання відповіді	Підтвержені суми третіми особами, гра.	Виявлені помилки та спірні суми, гри.	Відсутність відповіді, сума, грн.	Примітка
		виписані рахунки покупцям	отримані аванси	зарєєстровані і не оплачені векселі	всього						
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	ТОВ «Алькон»	21000		3000	24000	14.02.19р.	-	25000	+1000	-	Підприємством списано 1000 грн. як сумнівну заборгованість
	Відсотковий вираз				100	X	X				X

Якщо за результатами підтверджень не виявлено відхилень, то можна вважати, що сума дебіторської заборгованості відображена у звітності вірно. Якщо ж виявлено відхилення, треба проаналізувати їх причини та наслідки відносно звітності, що перевіряється. Висновок повинен формулюватися із врахування меж суттєвості. У деяких випадках аудитор приймає рішення про недоцільність надсилання підтверджень та застосовує альтернативні процедури з метою перевірки реальності дебіторської заборгованості. Причини прийняття такого рішення можуть бути різними. Наприклад, дебіторська заборгованість за відвантажену продукцію несуттєва для звітності, або аудитор впевнений, що застосування запитів не буде ефективним. До альтернативних процедур можна віднести перевірку погашення заборгованості після дати балансу. Якщо сплата заборгованості здійснена до моменту аудиторської перевірки, то її реальність не викликає сумніву. Іншою альтернативою може бути перевірка документів,

на підставі яких відображена заборгованість (докази фактичної відправки продукції тощо). Якщо для перевірки дебіторської заборгованості запити на підтвердження не використовувалися, у робочих документах слід відобразити причини.

Оцінюючи повноту інформації щодо дебіторської заборгованості, потрібно впевнитись, чи всі рахунки клієнтів були зареєстровані, занесені в книгу (журнал) продаж та чи всі товари, які були відвантажені до кінця року, були віднесені до реалізованих, а ті, що не були оплачені, показані як дебіторська заборгованість. Крім того, аудиторі потрібно впевнитись у тому, щоб продукція, товари, які не були передані покупцем до кінця року, помилково чи навмисно, не були включені в реалізацію та до дебіторів (наявність фіктивних продаж). За певних умов існує ймовірність, що частина таких товарів може бути віднесена до іншого звітного періоду.

Перевірка за даним твердження передбачає контроль аудитором додержання меж звітного періоду. Відповідно до цього всі операції по виникненню, погашенню та списанню дебіторської заборгованості мають бути відображені в обліку в тому періоді, в якому вони були здійснені. Тому аудиторі потрібно виконати тести відсікання. Вони полягають у перевірці операцій з відвантаження у період перед датою балансу і після неї. Необхідно провести звірку дат, зазначених у документах на відвантаження та у регістрах бухгалтерського обліку.

Перевірка твердження права і зобов'язання вимагає від аудитора отримання доказів, що вся відображена дебіторська заборгованість належить саме підприємству-клієнту. Для цього слід розглянути можливість занесення в сальдо дебіторів заборгованості по приватних операціях (наприклад, керівництва) або по продажах, що належать іншим підприємствам. Однак, крім цього, аудиторі треба звернути увагу на ряд обставин, що можуть мати місце і впливати на право власності щодо сальдо дебіторів (наприклад, існування договору-застави, факторингові операції та ін.). Дане твердження передбачає перевірку законності здійснених операцій, що призвели до виникнення

дебіторської заборгованості, відповідність її обліку чинним законодавчим актам і нормативним документам.

Перевіряючи правильність оцінки дебіторської заборгованості, аудиторю потрібно проконтролювати, чи правильно вона була оцінена відповідно до прийнятої облікової політики. Так, у валюті балансу дебіторська заборгованість має відображатися за чистою реалізаційною вартістю, тобто за мінусом безнадійних та сумнівних боргів.

Слід також перевірити правильність визначення (оцінки) дебіторської заборгованості за довгостроковими контрактами (встановлення вартості виконаних обсягів робіт, переданих товарів на конкретну дату).

У ході перевірки слід проконтролювати правильність застосування методики списання безнадійних боргів і створення резерву сумнівних боргів, передбаченої положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 10 «Дебітори», з метою правильної (реальної) оцінки дебіторської заборгованості. Як відомо, початкова дебіторська заборгованість обліковується за фактичною (історичною) собівартістю і виникнення її пов'язано з дією принципу нарахування і відповідності. Незалежно від оплати в момент відвантаження продукції, передачі послуг чи права власності на них підприємство відображає отримання доходу, а в разі відсутності оплати, одночасно, і дебіторську заборгованість.

Величина резерву сумнівних боргів визначається виходячи з платоспроможності окремих дебіторів або на основі класифікації дебіторської заборгованості. У першому випадку підприємству потрібно володіти достовірною інформацією про фінансовий стан своїх основних клієнтів і, виходячи з цього, оцінити можливість несплати боргів та створити конкретні цільові резерви. Отримання такої інформації не завжди є можливим, тому підприємства України можуть використовувати метод класифікації (чи періодизації) дебіторської заборгованості. Така класифікація передбачає групування дебіторської заборгованості за строками її непогашення із встановленням коефіцієнта сумнівності для кожної групи, який зростає із

збільшенням строків прострочення дебіторської заборгованості. Аудитору важливо перевірити правильність розрахунку цього коефіцієнта і визначено суму резерву.

Аудитор повинен впевнитись у тому, що якщо рахунок мав залишок на момент створення резерву, то наведений запис необхідно зробити на суму, яка б дала змогу донарахувати резерв до визначеної в розрахунку величини. Витрати по створенню резерву безнадійних боргів відображаються у Звіті про фінансові результати у складі інших операційних витрат. Зайво нарахований резерв анулюється і визнається як доход по кредиту рахунку 71 «Інший операційний дохід».

Оскільки в складі загальної дебіторської заборгованості можуть мати місце сумнівні та безнадійні борги, тому важливим об'єктом контролю є списання безнадійних боргів як таких, за якими існує впевненість у неповерненні їх боржником або за якими минув строк позовної давності. Аудитор повинен з'ясувати, як виявляються такі борги, та причини їх виникнення, а також проконтролювати їх списання на інші операційні витрати звітного періоду.

У ході перевірки аудитор перевіряє правильності ведення поточних облікових регістрів, які можуть визначатися підприємством самостійно, наприклад, книги (відомості) обліку продажу товарів, робіт, послуг; книги обліку дебіторів, а також проконтролювати правильність застосування відповідних бухгалтерських рахунків за Планом рахунків бухгалтерського обліку. Особливу увагу аудитор має приділити контролю заповнення спеціально передбачених рядків звітних форм даними звітного року і перенесення сальдо попереднього періоду.

Підприємство веде розрахунки зі своїми працівниками, які є в обліковому складі за сумами, виданими під звіт на службові відрядження, поточні потреби, закупівлю сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки і та ін. При перевірці розрахунків з підзвітними особами необхідно з'ясувати: правильність видачі та повернення сум, виданих під звіт; цільове призначення,

законність та доцільність витрачення підзвітних сум підзвітними особами; доцільність видачі сум під звіт; перевірка правильності відображення підзвітних сум в обліку.

У процесі перевірки розрахунків з працівниками підприємства по їх заборгованості підприємству необхідно оцінити:

- причини утворення заборгованості працівників підприємству;
- заходи, які застосовувались керівництвом підприємства щодо своєчасного утримання заборгованості;
- законність утримання із заробітної плати працівників заборгованості на користь підприємства або інших осіб.

Перевіряючи розрахунки по нестачах і втратах від псування матеріальних цінностей та грошових коштах, а також розрахунків по відшкодуванню матеріального збитку важливо встановити:

- законність віднесення сум з виявлених нестач товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів на рахунок 947;
- дотримання КЗПП (Кодексу законів про працю) про термін і порядок проведення розслідувань з виявлених нестач .

Особливу увагу слід приділити контролю розкриття інформації про дебіторську заборгованість у примітках до фінансової звітності, де наведено:

- перелік дебіторів і суми довгострокової дебіторської заборгованості;
- склад і суми статті Балансу «Інша дебіторська заборгованість»;
- метод визначення резерву сумнівних боргів;
- сума поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги в розрізі її класифікації за строками непогашення.

У Звіті про фінансові результати аудитор перевіряє правильність заповнення рядка 2180 «Інші операційні витрати» в частині віднесення сумнівних і безнадійних боргів, а у Звіті про рух грошових коштів (при формуванні його непрямым методом) – рядка 3550 «Зменшення (збільшення)

оборотних активів» в частині зміни сальдо операційної поточної дебіторської заборгованості.

Оцінка дебіторської заборгованості передбачає контроль додержання постійності обраної підприємством облікової політики щодо дебіторської заборгованості (наприклад, постійність застосування обраного методу створення резерву безнадійних боргів) та вплив дебіторської заборгованості на безперервність функціонування підприємства. Так, якщо дебіторська заборгованість становить значну частину активів підприємства і можливе її погашення може спричинити суттєві фінансові труднощі та стати загрозою банкрутства — така інформація повинна бути зазначена в примітках до фінансової звітності та бути підставою для застосування методів, відмінних від тих, які застосовуються при безперервності роботи підприємства. При цьому враховується дія МСА 560 «Подальші події» [54].

Аудитор повинен також переконатися у зіставності даних бухгалтерської і небухгалтерської звітності по рахунках дебіторів (звіт директора, голови правління, тощо).

Отримана в ході аудиторської перевірки інформація повинна бути задокументована у вигляді робочих документів як складова частина аудиторського дос'є (МСА 230 «Аудиторська документація»). Це здійснюється з метою документального підтвердження виконаних аудитором процедур, збору необхідних даних для складання аудиторського висновку, здійснення контролю за ходом виконання перевірки як самим аудитором, так і керівником аудиторської фірми тощо. Кожен робочий документ має бути складений з додержанням установлених вимог і містити всі необхідні обов'язкові реквізити. Документи можуть бути стандартизовані і довільної форми та змісту.

Після цього аудитор повинен оцінити достатність зібраної інформації для того, щоб зробити висновок щодо статей, де відображено розрахунки з дебіторами. Якщо в ході перевірки аудитором отримано достатньо даних, не було ніяких обмежень і перешкод в отриманні інформації, а попередньо оцінена величина аудиторського ризику була виправданою, то аудитор може зробити

висновок з перевірки даних статей у письмовому вигляді. В протилежному випадку він повинен змінити план та програму перевірки, переоцінити величину аудиторського ризику, виконати додаткові аудиторські процедури по отриманню необхідних доказів. Якщо отримання додаткової потрібної аудитору інформації неможливе, аудитор, враховуючи наслідки перевірки інших статей звітності, може відмовитись від надання висновку (МСА700 «Аудиторський висновок про фінансову звітність»).

На основі узагальнення практичного досвіду обліку та аудиту дебіторської заборгованості вітчизняних та зарубіжних підприємств, виявлення пов'язаних з цим аспектом обліку і аудиту проблем, спричинених практичним застосуванням положень (стандартів) бухгалтерського обліку, можна назвати найбільш типові помилки бухгалтерів або факти (види) зловживань, шахрайства, обману, викривлення інформації щодо дебіторської заборгованості з корисливою метою, які виявляються аудитором під час перевірки звітності підприємств-клієнтів. Наведені нижче основні види порушень повинні прийматись до уваги як бухгалтерами-практиками для їх уникнення, так і аудитором для виявлення в процесі аудиту [60;75; 86]:

1. Заміна виписок банку іншими або виправлення відповідних сум, що свідчать про погашення дебіторської заборгованості (для виявлення цих актів слід зробити запит у банк та до підприємств-дебіторів).

2. Зарахування отриманих сум дебіторської заборгованості на погашення заборгованості не відповідних дебіторів-платників.

3. Неправомірне здійснення бартерних операцій для погашення дебіторської заборгованості.

4. Списання недостач та крадіжок за рахунок збільшення дебіторської заборгованості.

5. Невідповідність даних синтетичного та аналітичного обліку дебіторської заборгованості.

6. Приховування дебіторської заборгованості відображенням у Балансі згорнутого залишку замість розгорнутого (слід докладно вивчити склад таких

статей балансу: «Дебіторська заборгованість за товари, роботи та послуги» (рядок 1125), «Дебіторська заборгованість за розрахунками» (рядки 1130-1136), «Інша поточна дебіторська заборгованість» (рядок 1155).

7. Неправильне визначення (оцінка) суми дебіторської заборгованості у зв'язку з коливанням курсу валют на дату складання Балансу при розрахунках в іноземній валюті.

8. Неправильний розрахунок суми резерву безнадійної дебіторської заборгованості, що може бути спричинено:

– відсутністю зіставної інформації за попередні звітні періоди; арифметичними неточностями;

– неправильним групуванням дебіторів по періодах простроченого погашення заборгованості;

– навмисним завищенням суми резерву сумнівних боргів або сум прямого списання дебіторської заборгованості з метою завищення величини загальних витрат звітного періоду і як наслідок зменшення суми оподаткованого прибутку,

– невідповідністю сум, зазначених у первинних документах, що є підставою виникнення дебіторської заборгованості;

– шахрайством із сумами дебіторської заборгованості підзвітних осіб (списання її без підстав і документального підтвердження на загальногосподарські витрати або за рахунок інших підприємств, прострочених сум депонованої заробітної плати та ін.);

– неправильним оформленням або відсутністю договорів, що стали підставою для відвантаження товару і виникнення дебіторської заборгованості;

– неправильною кореспонденцією рахунків при відображенні в обліку дебіторської заборгованості;

9. Відображена дебіторська заборгованість не належить підприємству.

10. Зарахування дебіторської заборгованості у валюту Балансу не за чистою реалізаційною вартістю, а за початковою вартістю виникнення (наслідком є завищення вартості активів).

11. Неправильна класифікація дебіторської заборгованості на довгострокову та короткострокову, внаслідок чого викривлюється фінансове становище підприємства при аналізі показників, що його характеризують.

12. Записом дебіторської заборгованості по фіктивних рахунках не існуючих клієнтів або по фіктивних, нетоварних операціях.

2.3. Методичні аспекти аудиту розрахунків з кредиторами

Перевірці рахунків з кожним кредитором повинно передувати вивчення договірних відносин. Умови договорів на придбання товарно-матеріальних цінностей, виконаних робіт, наданих послуг можуть містити різні схеми розрахунків. Так, найпоширенішими є передоплата та післяоплата. Принципова відмінність цих двох схем розрахунків для цілей аудиту полягає в тому, що у першому випадку не буде виникати кредиторської заборгованості, а в другому – кредиторська заборгованість, яка виникає, може залишатися непогашеною на звітну дату. Менш поширеними формами розрахунків із постачальниками можуть бути бартер та вексельна схема розрахунків. Якщо відповідні операції є нетиповими для господарської діяльності підприємства, вони виділяються в окремі об'єкти аудиту.

Якщо на дату складання Балансу операція з придбання товарно-матеріальних цінностей не закрита, то як наслідок у ньому у складі поточних зобов'язань присутня поточна кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги, а в деяких випадках заборгованість за розрахунками із постачальниками може трансформуватися в кредиторську заборгованість за векселями виданими.

Під час проведення процедур аудиту потрібно пересвідчитися, що у складі кредиторської заборгованості відсутні суми заборгованості перед потенційними постачальниками та підрядниками, які сформовані на підставі отриманих рахунків на попередню оплату. Кредиторська заборгованість має підтверджуватися реально отриманими запасами, товарами чи послугами.

Інформацією для аудиту розрахунків з кредиторами є накладні, рахунки, товарно-транспортні накладні, акти прийнятих робіт, договори купівлі-продажу, вантажні митні декларації тощо. Аудитор вивчає правильність документального оформлення операцій з кредиторами. При цьому він має керуватися Положенням про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку [66]. На основі вивчення відібраних документів аудитор необхідно переконатися в тому, що весь масив первинної облікової документації має юридичну силу. За результатами проведення даної перевірки аудитор слід виявити загальний рівень дотримання правил оформлення документів за даною ділянкою і, знайшовши відхилення від законодавче встановлених норм і правил, відобразити їх в своїх робочих документах. Інформація за тими операціями, де документів немає або вони оформлені неправильно (окремі реквізити відсутні або в документах є виправлення), обов'язково повинна бути, врахована при подальшій перевірці відображення цих операцій на рахунках обліку.

Важливим напрямком аудиту є перевірка організації збереження облікових документів і доступ до них. Неналежна організація їх зберігання може призвести до несанкціонованого їх використання і як наслідок до втрати документів, і до виникнення різного роду зловживань. Джерелами інформації аудитор можуть служити графіки документообігу, що містять строки здачі документів до архіву і оформлені до передачі в архів; справи, що вже зберігаються в архіві, акти про вилучення документів до знищення.

Послідовність робіт з аудиту розрахунків з кредиторами є схожою до аудиту дебіторської заборгованості

Твердження «Існування» щодо статей Балансу, які містять інформацію про розрахунки з кредиторами, означає, що відповідні зобов'язання реально існували на звітну дату. Найбільш надійні докази можуть бути отримані аудитором лише шляхом інвентаризації. Метою проведення інвентаризації зобов'язань є встановлення правильності розрахунків з кредиторами, обґрунтованості сум кредиторської заборгованості, виявлення реальності

заборгованості перед персоналом підприємства з оплати праці та за іншими операціями. Її проводять шляхом звірки залишку заборгованості, яка обліковується на балансі з кожного виду розрахунків із залишком у Головній книзі (оборотно-сальдовій відомості), в облікових регістрах з постачальниками і підрядниками, бюджетом, органами соціального страхування, з оплати праці та з іншими кредиторами, а також з первинними документами, які послужили підставою для таких записів.

Система внутрішнього контролю підприємства, як правило, передбачає проведення систематичного звіряння стану розрахунків упродовж звітного року зі своїми контрагентами. Наявні акти звірянь розглядаються аудитором як доказ щодо твердження «Існування» за умови, що відповідне звіряння було проведене на дату складання звітності. Але в будь-якому разі обов'язково використовується процедура зовнішнього підтвердження згідно МСА 505 «Зовнішні підтвердження». Згідно з вказаним стандартом, правдивість аудиторських доказів залежить від джерела їх походження, а також їх характеру та обставин отримання. Аудиторські докази є достовірнішими, якщо:

- їх отримано з незалежних джерел за межами суб'єкта господарювання;
- аудиторські докази отримані безпосередньо аудитором;
- існують на паперових, електронних або інших носіях.

При проведенні зовнішнього підтвердженні необхідно виконати такі дії: відібрати суми до підтвердження; підготувати робочий документ для контролю за запитами; підготувати запити та зробити їх копії; ознайомити представника підприємства-контрагента із складеними запитами.

Після надіслання запитів треба обробити результати звірки [46]:

- звірити одержані відповіді з робочим документом контролю за запитами.
- виокремити запити, на які не отримано відповіді;
- надіслати повторний запит до кредитора. Якщо на повторні запити теж не отримано відповіді, то у такому випадку аудитор може узгодити з керівництвом підприємства-клієнта питання, чи можна розцінювати фактично

відсутні дані, як відхилення (помилки), величина яких перевищує допустимий рівень. При виявленні таких відхилень аудитор повинен проаналізувати їх характер, причини виникнення, встановити чи не є вони ознаками серйозніших проблем, наприклад шахрайства з боку керівництва. Висновок повинен формулюватися з врахуванням межі суттєвості. Провівши аналіз знайдених відхилень, аудитор дає рекомендації по вдосконаленню системи внутрішнього контролю на підприємстві, веденню обліку. Пропонуємо форму аналітичної таблиці, яка може бути використана підприємством у системі внутрішнього контролю кредиторської заборгованості (таб. 2.2).

Таблиця 2.2

Форма аналітичної таблиці внутрішнього контролю кредиторської заборгованості

№ з/п	Кредиторська заборгованість									
	Всього, тис. грн.	у т. ч. за термінами погашення, тис.грн.			з неї прострочена					
		до 3 місяців	від 3 до 6 місяців	від 6 до 12 місяців	термін прострочення			сума, тис. грн.	причини виникнення	вжиті заходи
					до 3 місяців	від 3 до 6 місяців	більше 6 місяців			
1	6520	1200	4320			4 міс.		1000	Відсутність коштів на рахунку	Взяття кредиту в банку

Показники запропонованої таблиці дозволять проаналізувати дані про заборгованість перед кожним кредитором за договорами, термінами погашення заборгованості. Це надасть можливість за кожною операцією встановити дотримання термінів виконання зобов'язань і своєчасність розрахунків з кредиторами.

Якщо за результатами підтверджень не виявлено відхилень, то можна вважати, що сума кредиторської заборгованості відображена у звітності є реальною.

Іншою альтернативою може бути перевірка документів, на підставі яких відображена заборгованість, тобто документальний контроль.

У процесі контролю звіряють записи у регістрах обліку з даними первинних документів, відповідність дат, сум та кореспонденцію рахунків.

Окрім перевірки інформації про факт існування заборгованості на дату складання балансу зовнішнє підтвердження також може бути використано з метою отримання доказів щодо твердження «Повнота» та «Зрозумілість» стосовно інформації, що підлягає розкриттю у примітках. Виконання зобов'язань за операціями закупівель здійснюється на підставі договірних відносин, якими прописуються права та обов'язки сторін договору. Порухення таких домовленостей веде до виникнення додаткових зобов'язань, що не кореспондують із рахунками обліку надходження запасів. Наприклад, порушення термінів проведення розрахунків тягне за собою нарахування штрафних санкцій з боку постачальника. Такі зобов'язання дістали назву «Умовні зобов'язання». Умовне зобов'язання розкривається в примітках до фінансової звітності, якщо дотримуються дві умови: існує висока ймовірність його трансформації у реальне зобов'язання; розмір такого умовного зобов'язання може бути надійно оцінений кількісно.

Діагностування наявності умовних зобов'язань проводиться шляхом використання аналітичних процедур (розрахунку середнього терміну погашення кредиторської заборгованості, дослідженням структури кредиторської заборгованості з метою виявлення прострочених сум тощо), а також вивченням (перевіркою) умов договорів, чинних протягом року, пов'язаних із циклом закупівель. Також з цією метою необхідно дослідити стан розгляду судових справ, які можуть свідчити про необхідність перекласифікації умовних зобов'язань у реальні.

Після визначення позицій, за якими існує ймовірність виникнення умовних зобов'язань, аудитор складає перелік контрагентів (кредиторів), за якими буде проводитися зовнішнє підтвердження не тільки з метою отримання доказів щодо тверджень «Існування» та «Повнота», а й з метою виявлення умови цих зобов'язань.

Під час проведення аудиту важливим є не тільки підтвердження реальності існування заборгованості, але й своєчасність її відображення в обліку і звітності. У цьому випадку потрібно виконати хронологічний аналіз. Він полягає у перевірці операцій по одержанню запасів та послуг у період перед датою балансу і після неї на підставі звірки дат, зазначених у документах на одержання та у регістрах бухгалтерського обліку [60].

Для вивчення повноти відображення кредиторської заборгованості на рахунках обліку аудитору необхідно: зробити вибірку з супровідних документів постачальника і шукати відображення зазначених там операцій в облікових регістрах; вивчити необлікову інформацію (пояснення, підтвердження персоналу). На основі взаємного контролю документів постачальника (рахунків, товарно-транспортних накладних, податкових накладних) і документів якими оприбутковують цінності вивчають тотожність показників щодо кількості, вартості, термінів поставок матеріальних ресурсів, робіт, послуг. Одночасно зустрічною перевіркою, взаємним контролем документів оцінюється своєчасність і повнота оприбуткування товарно-матеріальних цінностей та зроблених платежів.

У випадку здійснення закупівель за імпорними поставками оцінка кредиторської заборгованості за розрахунками із постачальниками та дебіторської заборгованості за авансами виданими повинна перевірятися аудитором із застосуванням процедур «Повторного обчислення».

Відповідно до П(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів» статті, в яких відображається кредиторська заборгованість за розрахунками з постачальниками та заборгованість за виданими векселями, належать до монетарних статей, а дебіторська заборгованість за авансами виданими – до

немонетарних статей балансу. Немонетарні статті, які відображені за історичною собівартістю і зарахування яких до балансу пов'язане з операцією в іноземній валюті, відображаються за валютним курсом на дату здійснення операції. Монетарні статті в іноземній валюті відображаються з використанням валютного курсу на дату балансу. Визначення курсових різниць за монетарними статтями в іноземній валюті проводиться на дату здійснення господарської операції та на дату балансу.

При проведенні контролю розрахунків за податками і платежами встановлюють:

- правильність застосування ставок податків, зборів та платежів, визначення бази оподаткування, законності і обґрунтованості пільг по нарахуванні податків і платежів до бюджету.

- правильність ведення податкових розрахунків, відповідність записів синтетичного і аналітичного обліку по рахунку 64 «Розрахунки за податками і платежами» записам в Головній книзі (оборотно-сальдовій відомості) формах бухгалтерській звітності

- правильність, повноту та своєчасність перерахувань (сплати) податків, зборів, платежів до бюджету.

Правильність застосування ставок податків, правильність розрахунків сум податків встановлюється шляхом перерахунку сум. А перевірка правильності, повноти та своєчасності перерахування (сплати) податків, зборів, платежів до бюджету може встановлюватися шляхом перевірки платіжних документів, податкових декларацій.

При проведенні аудиту розрахунків за страхуванням встановлюють :

- реєстрацію підприємства як платника страхових платежів за місцем свого знаходження

- правильність визначення бази та ставки для нарахування страхових платежів;

- своєчасність та повноту перерахування страхових платежів;

- правильність розрахунку допомоги по тимчасовій непрацездатності,

відповідність кількості оплачених днів і сум виплаченої допомоги за поданими листками тимчасової непрацездатності з днями і сумами, що відображені в бухгалтерському обліку підприємства та розрахункових відомостях; кількість оплачених за листками тимчасової непрацездатності днів даним табелів обліку використання робочого часу.

При проведенні аудиту розрахунків з оплати праці необхідно перевірити [60]:

- дотримання трудового законодавства при прийманні і звільненні працівників;

- правильність нарахування заробітної плати працівникам підприємства. При нарахуванні заробітної плати працівникам-відрядникам звертають на оформлення первинних документів (нарядів, маршрутних листів тощо). Здійснюють нормативну перевірку-правильність використання норм і розцінок, наявність підписів посадових осіб, відсутність виправлень. Особливо звертають увагу на перевірку правильності організації сумісництва працівників. Трапляються випадки виконання сумісниками роботи за сумісництвом під час виконання ними своєї основної роботи, одержуючи заробітну плату за невідпрацьований час. Зіставляючи час роботи сумісника на підприємстві з часом його роботи в інших підприємствах, можна встановити, чи не працював він у різних підприємствах в один і той же час і визначити кількість невідпрацьованих годин;

- відсутність повторного нарахування сум за раніше виплаченими первинними документами (табелями, нарядами, разовими документами).

- обґрунтованість і правильність нарахувань премій, надбавок, доплат у зв'язку з відхиленням від нормальних умов праці, за понаднормові години, за простої, за роботу в тяжких та шкідливих умовах, виплат за тимчасову непрацездатність, щорічних відпусток тощо;

- реальність операцій по заробітній платі, що відображені в обліку. Для цього аудиторю необхідно зіставити суми, належні виконавцям робіт згідно з нарядами і табелями-розрахунками, з сумами, вказаними в платіжних

відомостях. Суми нарахованої заробітної плати за даними первинних документів (особових листків працівників, розрахунково-платіжних, розрахункових відомостей, розроблювальних таблиць) – з даними облікових реєстрів (журналів, головної книги). При виявленні розходжень у цих документах у осіб, які виступають одержувачами грошей, одержати пояснення з приводу фактично одержаних сум і обставин, за яких виплачувались грошові кошти.

Під час перевірки повноти й достовірності зобов'язань аудитором можуть бути виявлені порушення, які можна класифікувати за такими ознаками [89]:

- недотримання чинного нормативно-правових актів, які пов'язані з організацією і методологією їх обліку;

- недотримання протягом звітного року прийнятої облікової політики, пов'язані з відображенням у бухгалтерському обліку окремих господарських операцій;

- недотримання тотожності оборотів та залишків за рахунками синтетичного і аналітичного обліку.

Варто зазначити, що досить розповсюдженою помилкою, яка виникає під час ведення обліку зобов'язань, пов'язана з порушенням правил складання та оформлення документів. Перевірка документів з позиції правил оформлення первинних документів дозволяє не тільки виявити порушення, але і приховані за ними зловживання.

Виявлені порушення, за кожним пунктом плану, фіксуються аудитором у робочих документах, а пізніше використовуються при підготовці аудиторського звіту.

РОЗДІЛ 3

АНАЛІТИЧНІ ПРОЦЕДУРИ В АУДИТІ РОЗРАХУНКІВ З ДЕБІТОРАМИ І КРЕДИТОРАМИ

3.1. Аналітичні процедури як один із видів аудиторських процедур

Аналітичні процедури є одним із видів аудиторських процедур. Рекомендації щодо використання аналітичних процедур у процесі перевірки надає Міжнародний стандарт 520 «Аналітичні процедури». У вказаному стандарті зазначається, що сутність аналітичних процедур полягає в оцінюванні фінансової інформації на основі аналізу взаємозв'язків між фінансовими та нефінансовими даними, виявлення відхилень або співвідношень, які не узгоджуються з іншою відповідною інформацією чи значно відрізняються від очікуваних величин [54]. Застосування аналітичних процедур дає аудитору значний обсяг потрібної інформації і при цьому потребує набагато менше витрат, ніж проведення детального тестування.

Вивчення аудиторської практики свідчить, що аудиторські фірми не достатньо приділяють увагу використанню аналітичних процедур у своїй роботі. Отримуючи замовлення, вони не завжди аналізують рівень ділової репутації управлінської команди або власників, характер бізнесу, загальний фінансовий стан підприємств-клієнта. Дана ситуація зумовлює зниження якості аудиторських перевірок, веде до росту аудиторського ризику, оскільки не дозволяє аудитору оцінити рівень власної спроможності з виконання завдання для підприємствами певних галузей.

Аналітичні процедури використовуються на всіх етапах аудиту, що дозволяє збільшити рівень доказовості професійного судження щодо достовірності фінансової звітності та безперервності діяльності підприємства, розширює сферу використання аудиту і підвищує якість його результатів. Зазначене вказує на важливість класифікації аналітичних процедур в теорії і практиці аудиту. Перелік аудиторських процедур за етапами аудиту подана на рис. 3.1.

Етапи аудиту	Види аналітичних процедур аудиту
Підготовчий	<ul style="list-style-type: none"> • аналіз засновницьких документів і складу власників; • горизонтальний і вертикальний аналіз балансу та звіту про фінансові результати; • розрахунок і аналіз основних фінансових показників діяльності підприємства; • аналіз організаційної структури економічного суб'єкта; • внутрішньогалузевий аналіз; • порівняння фактичних видів діяльності з діяльністю за статутом; • аналіз облікової політики; • порівняння звітних показників з плановими даними
	<ul style="list-style-type: none"> • горизонтальний і вертикальний аналіз балансу; • розрахунок і аналіз основних фінансових показників; • аналіз облікової політики; • звіряння статей балансу із залишками по головній книзі; • аналітичний огляд головної книги і реєстрів бухгалтерського обліку; • аналіз основних положень договорів об'єкта перевірки; • аналіз змін у нормативних документах з бухгалтерського обліку й оподаткування; • аналіз відхилень показників діяльності об'єкта перевірки
Основний	<ul style="list-style-type: none"> • перевірка послідовності застосування облікової політики від періоду до періоду щодо конкретних господарських операцій; • розрахунок та аналіз значень і тенденцій основних показників, що характеризують ті або інші сегменти фінансової звітності, з метою виявлення незвичайних відхилень; • перевірка правильності перенесення залишків за статтями фінансової звітності на початок поточного періоду з попереднього періоду, що здійснюється шляхом простого зіставлення цих показників у фінансовій звітності двох зазначених періодів; • зіставлення записів фінансової звітності, Головної книги і реєстрів бухгалтерського обліку з метою оцінки їх відповідності; • звіряння залишків і оборотів за рахунками звітного та попередніх періодів, виявлення суттєвих або несподіваних відхилень, аналіз їх причин; • аналіз звітних даних з даними відповідних кошторисів і планів; • аналітичний огляд записів Головної книги з метою виявлення нетипових бухгалтерських проведення, що підлягають детальному розгляду; • спеціальні аналітичні процедури за кожним сегментом фінансової звітності з метою отримання аудиторських доказів достовірності її показників
Завершальний	<ul style="list-style-type: none"> • аналітичний огляд аудиторської документації; • аналіз подій після звітної дати; • узагальнений аналіз відхилень і їх причин; • аналітичний огляд положень програм аудиту; • аналіз та оцінка достатності (кількісної та якісної) аудиторських доказів; • аналіз обґрунтованості висновків аудитора

Рис. 3.1. Перелік аналітичних процедур за етапами аудиту

Джерело: Сформовано на підставі [84]

Процес попереднього планування на підготовчому етапі дозволяє забезпечити визначені цілі аудиту, оскільки протягом усього процесу перевірки аудитор підтверджує та доповнює раніше отриману інформацію. На підставі вивчення діяльності підприємства-клієнта та оцінки рівня аудиторського ризику застосування аналітичних процедур зумовить скорочення кількості й обсягу інших процедур аудиту, а також оптимізує термін перевірки. Крім того, метою застосування аналітичних процедур є попереднє діагностування можливих спотворень фінансової звітності, яке є простішим і дешевшим, ніж процедури по суті, які орієнтуються на роботу з обліковими документами.

Рішення про співпрацю з клієнтом приймається на підставі збору та аналізу інформації за двома напрямками: розуміння бізнесу потенційного клієнта та попередній аналітичний огляд. Одержати інформацію про бізнес клієнта допомагають аналітичні процедури, пов'язані з виявленням потенційних користувачів аудиторського висновку, аналізом засновницьких документів і складом власників підприємства, аналізом капіталу, аналізом організаційної структури; аналізом зовнішніх чинників (внутрішньогалузевий аналіз); аналізом внутрішніх чинників (порівняння фактичних видів діяльності з діяльністю за статутом, аналіз облікової політики, тощо).

Варто вказати, що аналітичні процедури, пов'язані з аналізом капіталу, виявленням та аналізом незвичайних показників фінансової звітності або несподіваних співвідношень між ними, порівнянням звітних показників з даними попередніх періодів, аналізом фінансових результатів, аналізом дебіторської і кредиторської заборгованості, по суті, є конкретизацією більш загальних процедур горизонтального і вертикального аналізу фінансової звітності. Результати аналізу ефективності використання капіталу, розрахунок показників фінансової стійкості, ліквідності, ділової активності одночасно використовуються при формуванні висновків за декількома напрямками збирання інформації.

Слід зазначити, що є об'єкти аудиту, дослідження яких можливе лише із застосуванням аналітичних процедур, зокрема для оцінювання дотримання

принципу безперервності діяльності підприємства. У цьому випадку аудитор повинні не лише висловити думку про достовірність фінансової звітності, але й обґрунтувати можливість підприємства виконати зобов'язання і продовжувати діяльність.

Аналітичні процедури є не лише аналізом показників фінансової звітності підприємства, тим паче не традиційним порівняльним аналізом фактичних даних із даними минулих звітних періодів або плановими (бюджетними показниками). Мета і завдання аналітичного огляду значно ширші. Наприклад, аудитор має визначити стан, тенденції розвитку та перспективи діяльності підприємства-клієнта не тільки на підставі його фактичних даних фінансової звітності, а й на підставі аналізу результатів роботи інших подібних підприємств цієї галузі. Навіть якщо порівняння показників за поточний період з показниками за попередні періоди свідчать про успішну діяльність клієнта, порівняння даних про клієнта (структура балансу, співвідношення обсягу продажу і дебіторської заборгованості, рентабельність, оборотність і т.п.) з показниками роботи інших підприємств галузі приблизно такого ж самого розміру, з середньогалузевим рівнем може бути джерелом інформації, що свідчить про погіршення стану справ (наприклад, про втрату частки на ринку, неконкурентоспроможну ціну товару, старіння товарних запасів і т.д.). І якщо низка підприємств галузі зазнали банкрутства в економічних умовах, що склалися, не виключно, що це може трапитися і з підприємством, що перевіряється. Зазначене дозволяє стверджувати, що використання аналітичних процедур допомагає аудитору краще зрозуміти його бізнес, виявити сфери потенційних бізнес-ризиків і мотив для управлінського персоналу спотворити фінансову звітність, і як наслідок – скласти ефективний план перевірки і зекономити час на її проведення.

Таким чином, можна стверджувати, що основними цілями аналітичних процедур на етапі підготовчому етапі є: отримання найбільш детальної інформації про підприємство, особливості його діяльності, порядок формування звітної інформації, фінансовий стан, його положення на ринку, первинна оцінка

ефективності системи бухгалтерського обліку, визначення значущих сфер аудиту, а також бухгалтерські рахунки та операції, які попередньо викликають у аудитора сумніви щодо їх реальності та відповідності вимогам чинного законодавства або прийнятої облікової політики

Рішення про доречність використання аналітичних процедур на основному етапі аудиторської перевірки, ґрунтується на професійному судженні аудитора. Не перевіряючи конкретних документів, а виконавши тільки аналітичні розрахунки, можна зробити висновок про необхідність проведення поглибленої перевірки конкретної господарської операції, об'єкта обліку. Коли аналітична процедура не виявляє незвичайних відхилень, можна припустити, що ймовірність суттєвої помилки чи неточності мінімальна. Тоді результатом цієї аналітичної процедури слід вважати вагомий доказ на користь правильності відображення залишків на відповідних рахунках. Це дає можливість більш раціонально використовувати робочий час аудиторів та знизити трудомісткість перевірки, скоротивши застосування інших аудиторських процедур по суті. Таким чином, використання аудитором простих розрахунків, детермінованих, стохастичних моделей, які використовуються на основному етапі перевірки трактується МСА 520 як аналітична процедура. Наприклад, якщо суб'єкт господарювання має певну кількість найманих робітників із фіксованими ставками заробітної плати протягом усього періоду, аудитор може використати ці дані для оцінки загального обсягу заборгованості з оплати праці за період з високим рівнем точності, тим самим отримуючи аудиторські докази для важливої статті у фінансовій звітності та зменшуючи необхідність проведення детальної перевірки кредитового обороту по рахунку 661 «Розрахунки за заробітною платою».

Якщо на основному етапі перевірки аналітичні процедури, встановлять відхилення або взаємозв'язки, які не узгоджуються з іншою відповідною інформацією чи значно відрізняються від очікуваних величин, аудитор має дослідити такі розбіжності через [520]:

- звертання із запитом до управлінського персоналу та отримання відповідних доказів щодо відповідей управлінського персоналу;
- виконання інших аудиторських процедур, які будуть потрібними за таких обставин.

Оцінювання відповідей управлінського персоналу на надані аудитором запити і порівняння їх результатами інших аудиторських процедур трактується МСА 520 як аналітичні процедури.

Застосування аналітичних процедур на завершальному етапі пов'язані з оцінкою достатності отриманих доказів, оцінюванням суттєвості виявлених відхилень. Ця інформація допомагає аудитору при формулюванні його професійної думки.

Крім того, на завершальному етапі аудиту аудитору необхідно оцінити можливість подальшого функціонування підприємства-клієнта, оскільки цей аспект має безпосередній вплив на зміст та вид аудиторського висновку. Аналітичні процедури дозволяють з'ясувати можливості підприємства продовжувати свою роботу, виявити кризові симптоми в діяльності та ймовірність банкрутства тощо. Їх перелік відображено у МСА 570 «Безперервність». До умов, які можуть поставити під сумнів можливість підприємства залишатися «діючим» можуть бути:

- серйозні порушення фінансової стійкості підприємства, необґрунтований ріст заборгованості; хронічний дефіцит власного оборотного капіталу;
- тривала неплатоспроможність підприємства, нездатність своєчасно виконувати свої зобов'язання перед кредиторами;
- використання короткотермінових позичених засобів для довгострокових вкладень;
- неефективне використання капіталу, пов'язане із зменшенням швидкості його обороту;
- суттєві втрати в основній діяльності, що відображаються в хронічному спаді виробництва, скороченні обсягів продажу, у хронічній збитковості;

- суттєва незбалансованість в часі надходжень і витрачань грошових засобів;
- втрата частки ринку, основного клієнта, провідного управлінського персоналу без його заміни, труднощі з робочою силою;
- змін у нормативно-правових актах, які за очікуванням, можуть негативно вплинути на суб'єкт господарювання.

Для цієї мети запропоновано класифікувати аналітичні процедури за складністю (рис.3.2).

Рис.3.2. Класифікація аналітичних процедур за складністю

Джерело: Сформовано на підставі [84]

Серед вищеназваних типів аналітичних процедур за мірою достовірності даних, отриманих у результаті їх застосування, на першому місці перебувають складні аналітичні процедури щодо класів господарських операцій і залишків на рахунках бухгалтерського обліку

Застосування аналітичних процедур на підставі використання методики різних видів економічного аналізу дозволяє аудитора надати науково-обґрунтовані рекомендації з підвищення ефективності виробництва. Аналітичні процедури можуть передбачити проведення не лише тематичного але і комплексного аналізу використання діяльності підприємствам з використанням методик різних видів економічного аналізу, з використанням інших традиційних, економіко-математичних, статистичних і евристичних методів.

3.2. Аналіз дебіторської заборгованості

Аналіз дебіторської заборгованості розпочинають із оцінювання динаміки загального обсягу. Це дозволяє встановити напрямки та тенденції її зміни показників. Обсяг дебіторської заборгованості залежить від обсягів збуту продукції, строків надання товарного кредиту, платіжної дисципліни покупців та умов розрахунку з ними (передоплати, наступної оплати), організації внутрішнього контролю за станом розрахунків з дебіторами та ефективності претензійної роботи на підприємстві. Кожне підприємство намагається оптимізувати обсяг дебіторської заборгованості, бо її зменшення знижує потребу підприємства в оборотних коштах та прискорює швидкість їх обороту. Однак, не завжди зниження дебіторської заборгованості оцінюється позитивно, а зростання негативно. Зменшення дебіторської заборгованості та її питомої ваги у складі оборотних активах підприємства може вказувати на скорочення обсягів продажу через втрату ринків збуту (супроводжується зростанням залишків готової продукції) або ж на обґрунтований вибір партнерів (позитивна тенденція). Різке зростання розміру і частки дебіторської заборгованості в майні підприємства може бути наслідком необачної кредитної політики, неплатоспроможності і банкрутства певних покупців або ж збільшення обсягу продаж у кредит. Ріст дебіторської заборгованості оцінюється позитивно при скороченні терміну її погашення.

Аналізуючи дебіторську заборгованість, звертають увагу склад, структуру та давність її утворення. Це дозволяє встановити склад дебіторської заборгованості по окремих «вікових групах» (по передбачених строках погашення). При цьому виокремлюють нормальну дебіторську заборгованість (термін інкасації якої ще не наступив) і прострочену (термін інкасації якої вже порушено).

Частку простроченої дебіторської заборгованості розраховують на підставі визначення коефіцієнту простроченої дебіторської заборгованості ($K_{ндз}$) за формулою [77]:

$$K_{ндз} = \frac{ДЗ_{пр}}{ДЗ},$$

де: $ДЗ_{пр}$ – розмір простроченої дебіторської заборгованості;

$ДЗ$ – загальна сума дебіторської заборгованості.

Середній вік простроченої дебіторської заборгованості ($ТО_{ндз}$) визначається так [77]:

$$ТО_{ндз} = \frac{ДЗ_{пр}}{OP_{од}},$$

де: $OP_{од}$ – сума одноденної реалізації в аналізованому періоді.

У складі простроченої дебіторської заборгованості, виділяють сумнівну і безнадійну.

Наявність простроченої заборгованості веде до фінансових труднощів через нестачу грошових коштів, потрібних для придбання виробничих запасів, виплати заробітної плати, збільшення кредиторської заборгованості т.п. Через прострочену дебіторську заборгованість зростає ризик непогашення боргів і зменшується прибуток. Це штовхає підприємство на скорочення термінів погашення належних йому платежів. Прискорити платежі можна своєчасним оформленням розрахункових документів, застосуванням попередньої оплати, застосуванням вексельної форми розрахунків тощо.

Під час аналізу розраховують період інкасації дебіторської заборгованості, який відображає середній період збору боргів підприємства. Він показує час між відвантаженням товарів клієнтам і отриманням за них грошових коштів від клієнтів. Період інкасації дебіторської заборгованості визначають за формулою [77]:

$$TO_{д.з.} = \frac{\overline{ДЗ}}{OPод},$$

де: $TO_{д.з.}$ – період інкасації дебіторської заборгованості (в днях);

$\overline{ДЗ}$ – середній розмір дебіторської заборгованості за аналізований період;

$OPод$ – одноденний обсяг реалізації в періоді, за який проводиться аналіз;

Швидкість обороту дебіторської заборгованості визначають на підставі розрахунку коефіцієнта оборотності, який вказує на середнє число її перетворень у грошові активи за аналізований період. Для цього застосовують таку формулу [77]:

$$KO_{д.з.} = \frac{ЧД}{\overline{ДЗ}}$$

де: $KO_{д.з.}$ – коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості за аналізований період (число оборотів);

$ЧД$ – чистий дохід за аналізований період;

$\overline{ДЗ}$ – середній розмір дебіторської заборгованості за аналізований період.

Фактичну тривалість обороту дебіторської заборгованості або термін її інкасації порівнюють із середньогалузевими показниками та з періодом оборотності, передбаченим умовами договорів. Таке порівняння дає можливість оцінити рівень своєчасності платежів дебіторів. Відхилення фактичної оборотності від договірної може відбутися через неефективну роботу відповідальних осіб зі стягнення заборгованості або фінансові труднощі у дебіторів.

Показники оборотності аналізуються у динаміці, їх порівнюють з середньогалузевими даними, нормативами і вивчають причини збільшення

тривалості періоду інвестування капіталу у дебіторську заборгованість (неефективна система розрахунків, фінансові ускладнення у покупців, тривалий цикл банківського документообігу тощо).

Визначення частки резерву сумнівних боргів у загальній сумі дебіторської заборгованості, частки простроченої дебіторської заборгованості, а у ній безнадійної, середнього віку простроченої дебіторської заборгованості; показників оборотності дебіторської заборгованості дозволяє зробити висновок про її якість. Зниження частки резерву сумнівних боргів у загальній сумі дебіторської заборгованості, частки простроченої і безнадійної, високий коефіцієнт оборотності вказує на підвищення рівня її надійності і ліквідності.

Проаналізуємо склад дебіторської заборгованості за даними фінансової звітності (додаток Л) ТОВ «Сім-сім»(таблиця 3.1).

Таблиця 3.1

Склад і структура дебіторської заборгованості підприємства

№ з/п	Дебіторська заборгованість	На початок 2018 року		На кінець 2018 року		Динаміка (+, -)		
		тис. грн.	%	тис. грн.	%	абсолютна тис.грн.	відносна, %	структурна, %
1.	За продукцію, товари, роботи, послуги	2451	84,3	1749	76,2	-702	-28,6	-8,1
2	За виданими авансами	306	10,5	363	15,8	57	18,6	5,3
3.	Інша поточна дебіторська заборгованість	150	5,2	183	8,0	33	22,0	2,8
	Разом:	2907	100	2295	100	-612	-21,1	-

Аналізуючи дані таблиці 3.1, варто вказати, що загалом за рік дебіторська заборгованість зменшилася на 612 тис. грн. або на 21,1%. Серед видів дебіторської заборгованості найбільшою є заборгованість за продукцію, роботи і послуги. Її розмір на кінець року складає 1749 тис. грн., а на початок — 2451 тис. грн. За 2018 рік відбулося зменшення заборгованості покупців на 702 тис.грн. або на 28.6%.

Вивчаючи структуру дебіторської заборгованості, можна стверджувати, що найбільшу частку займає заборгованість за продукцію, товари та послуги (76,2%), незважаючи на її зменшення за 2018 рік на 8,1%.

Деталізації сум дебіторської заборгованості товариства за термінами непогашення у 2018 році подана у табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Аналіз складу і давності утворення дебіторської заборгованості
товариства за 2018 рік

№ п/п	Вид дебіторської заборгованості:	На кінець року, сума, тис. грн.	За термінами утворення				
			до місяця	від 1 до 3 місяців	від 3 до 6 місяців	від 6 до 12 місяців	більше 1 року
1.	За продукцію, товари, роботи, послуги	1749	890	805	30	24	-
2.	За виданими авансами	363	363	-	-	-	-
3.	Інша поточна дебіторська заборгованість	183	183	-	-	-	-
	Разом:	2295	1436	805	30	24	-

Як свідчать дані таблиці 3.2 розмір дебіторська заборгованість за терміном утворення до 1 місяця складає 1436 тис. грн. Частка такої заборгованості – 62,3%. У складі дебіторської заборгованості за товари, роботи і послуги є прострочена заборгованість з терміном погашення від 3-х і більше місяців. Її частка складає 23,5%. У процесі аналізу потрібно детальніше проаналізувати причини утворення такої заборгованості.

Середній вік інкасації дебіторської заборгованості (термін надання кредиту покупцям) склав у звітному періоді 58,8 дні $\left(\frac{(2295 + 1436) : 2 \cdot 360}{11429} = 58,8 \right)$. Це лише на 0,1 дня більше від рівня минулого року.

Про швидкість обороту капіталу, інвестованого у дебіторську заборгованість, свідчить також кількісне значення коефіцієнта оборотності. За

звітний період капітал, інвестований у дебіторську заборгованість, зробив

майже 6 оборотів $\left(\frac{11429}{(2295 + 1436) : 2} = 6,12 \right)$.

Якість дебіторської заборгованості на підприємстві є досить високою. Про це свідчить невисокий рівень простроченої дебіторської заборгованості, а в ній сумнівної. На підприємстві зменшується також середній вік простроченої дебіторської заборгованості. Досить високим є на підприємстві коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості і незначним – період збору боргів.

Якщо якість дебіторської заборгованості є високою, то підприємство отримує ефект від її зростання. Для цього суму додаткового отриманого прибутку від збільшення обсягу реалізації продукції за рахунок продажу товарів з відстрочкою платежу, зіставляють з сумою прямих фінансових втрат від неповернення боргів покупцями (розміром безнадійної дебіторської заборгованості, яка списана через неплатоспроможність покупців і за якою пройшли строки позовної давності). Суму такого ефекту ($E_{\partial z}$) визначають за формулою [77]:

$$E_{\partial z} = P_{\partial z} - \Phi_{\partial z},$$

де: $P_{\partial z}$ – додатковий прибуток підприємства, який отримують від зростання обсягу дебіторської заборгованості (розраховують множенням приросту обсягу дебіторської заборгованості на рентабельність реалізації);

$\Phi_{\partial z}$ – прямі фінансові втрати, отримані через неповернення боргів покупцями.

На підприємствах можна також визначати і суму збитків від несвоєчасної сплати рахунків дебіторами, які виникають через знецінення грошових коштів внаслідок інфляції, можливі альтернативні варіанти використання заборгованих сум. Для цього суму простроченої дебіторської заборгованості множать на ставку банківського відсотка за цей період, а потім віднімають суму компенсації за прострочений платіж. Можливе застосування і іншої методики розрахунків збитків: від простроченої суми дебіторської заборгованості

віднімають її суму, скориговану на індекс інфляції за цей період та суму компенсації за прострочений платіж.

Якщо врахувати інші альтернативні варіанти використання суми боргу – депозитні вкладення, купівля паю, цінних паперів, тощо, то втрати можуть бути вагомішими.

З метою зниження ризику неповернення боргів управлінський персонал повинен оцінити кредитоспроможність потенційних дебіторів. На підприємстві повинні бути впевнені у поверненні боргу у повному обсязі і у встановлений термін. Позитивне вирішення питання про можливість надання товарного кредиту вимагає аналізу діяльності підприємства-покупця за різними напрямками. Серед них:

- ділова репутація керівництва;
- результативність господарської діяльності (обсяг господарських операцій і стабільність їх здійснення, якість отриманого прибутку);
- склад та якість його дебіторсько-кредиторської заборгованості;
- фінансова стійкість.

З метою реалізації ефективної політики управління дебіторською заборгованістю, підприємству потрібно визначити оптимальні її розміри і терміни погашення. Оптимальним буде такий розмір заборгованості, який би надмірно не іммобілізував фінансові ресурси та не створював для підприємства проблем із забезпеченням постійного процесу виробництва, постачання, реалізації і розрахунків за власними зобов'язаннями. Важливим також є проведення претензійної роботи у співпраці з юридичною службою, ведення картотеки боржників. припинення відносин з дебіторами - порушниками платіжної дисципліни.

З метою прискорення інкасації дебіторської заборгованості вивчають можливість її переведення у інші форми оборотних активів, оцінюють можливість таких використання форм рефінансування дебіторської заборгованості як факторинг.

3.2. Аналіз кредиторської заборгованості

Важливою умовою підтримання достатнього рівня ліквідності і платоспроможності підприємств є ефективне управління позиковими коштами, у тому числі і кредиторською заборгованістю. Це дозволить підприємству сформувати імідж надійного ділового партнера і покращить його фінансовий стан.

Розпочинають аналіз з оцінки загального обсягу кредиторської заборгованості, його динаміки, визначення частки цього виду заборгованості у загальному обсязі позиченого капіталу та джерелах фінансування підприємства. Ріст кредиторської заборгованості не варто оцінювати лише як збільшення боргів перед кредиторами, погашення яких спричиняє сплату грошових коштів та погіршення фінансового стану підприємства. Оцінюючи динаміку кредиторської заборгованості виходять з того, що підприємство у такий спосіб задовольняє свою потребу у фінансуванні оборотних активів. Варто врахувати, що кредиторська заборгованість є джерелом безвідсоткового боргового фінансування.

Проаналізуємо склад позикових коштів товариства і відобразимо результати у табл.3.3.

Таблиця 3.3

Склад і структура позикових коштів товариства за 2018 рік

№ з/п	Показники	на початок року		на кінець року		динаміка (+.-)	
		тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
1.	Довгострокові кредити банків	-	-	4680	65,65	4680	65,65
2.	Короткострокові кредити банків	-	-	128	1,78	128	1,78
3.	Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями	360	7,90	240	3,37	-120	-33,33
4.	Кредиторська заборгованість	3319	73,2	2081	29,20	-1238	-37,3
5.	Інші поточні зобов'язання	855	18,9	-	-	-855	100,00
Разом позичених коштів		4534	100	7129	100	2595	57,23

За даними таблиці 3.3 можна зробити висновок, що у складі позичених коштів найбільшу частку на початок 2018 року займала кредиторська заборгованість (73,2%). За рік вона зменшилася на 1238 тис. грн. або на 37,3%. Її частка скоротилася на 44% і склала 29,2%. За звітний період на підприємстві зросли обсяг і частка банківських кредитів. На кінець року заборгованість банківським установам склала 67,43% від загальної величини позикового капіталу. Досить незначним на початок року був обсяг інших поточних зобов'язань, на кінець року такі зобов'язання у підприємства відсутні.

Проаналізуємо склад і структуру поточної кредиторської заборгованості товариства» у табл. 3.4 на підставі даних фінансової звітності (додаток Л).

Таблиця 3.4

Аналіз складу, структури і динаміки поточної кредиторської заборгованості товариства за 2018 рік

Найменування показників	На початок року		На кінець року		Динаміка 1(+,-)	
	тис. грн.	%	тис.грн	%	тис. грн.	%
1. Поточна кредиторська заборгованість за:						
– довгостроковими зобов'язаннями	360	7,9	240	10,4	-120	33,3
– товари, роботи, послуги	879	19,4	1563	67,3	684	77,8
– розрахунками з бюджетом	-	-	-	-	-	-
– розрахунками зі страхування	-	-	-	-	-	-
– розрахунками з оплати праці	2440	53,8	518	22,3	-1922	78,8
1. Інші поточні зобов'язання	855	18,9	-	-	-855	-100,0
Разом:	4534	100	2321	100	-2213	-48,8

Дані таблиці 3.4 свідчать, що у структурі поточної кредиторської заборгованості товариства відбулися суттєві зміни. Так, якщо на початок року найбільший відсоток (53,8 %) складав борг по розрахунках за оплати праці, то на кінець року ситуація змінилася. Найбільший відсоток на кінець року припадає на кредиторську заборгованість за товари, роботи, послуги. Її частка

за рік зросла на 47,9%. На кінець року такий вид поточної кредиторської заборгованості складає 1563 тис. грн., за звітний рік вона збільшилася на 684 тис. грн. або 77,8%. У складі поточної кредиторської заборгованості суттєво знизився обсяг заборгованості з оплати праці. На кінець року така заборгованість складає 22,3% від всієї поточної кредиторської заборгованості.

Як вже зазначалося, під час виникнення заборгованості у сторін виникають права й обов'язки, зафіксовані у Цивільному та Господарському кодексах України. У кредитора з'являється право вимагати від боржника виконання зобов'язань, а у разі виникнення простроченої заборгованості застосувати порядок її стягнення, передбачений законодавством. Дебітор, у свою чергу, зобов'язаний виконати зобов'язання за договором, а у разі виникнення простроченої заборгованості не тільки погасити її суму, але й відшкодувати кредитору заподіяні збитки. Непогашена вчасно заборгованість є причиною виникнення господарського спору між кредитором і дебітором. Кредитор має право вимагати відшкодування суми боргу до закінчення терміну позовної давності.

Для того, щоб реалізувати ефективне управління кредиторською заборгованістю, яке дозволить отримати порівняно недороге і додаткове джерело залучення фінансових ресурсів, потрібно керуватися принципами, які подані на рис. 3.1.

Рис. 3.1. Принципи управління кредиторською заборгованістю підприємства

Джерело: Сформовано на підставі [44; 88; 89]

З метою виконання своїх зобов'язань підприємство, досить часто, робить це за рахунок зростання розміру заборгованості з оплати праці. Однак необхідно враховувати, що це веде до зниження рівня матеріальної зацікавленості працівників, супроводжується падінням продуктивності праці, ростом плинності кадрів, сплатою штрафних санкцій.

Вказане посилює значення аналізу складу кредиторської заборгованості за окремими видами та строками утворення. Наявність нормальної кредиторської заборгованості у підприємств свідчить про бажання розширити виробництво, підвищити темпи ділової активності, залучити додаткові ресурси. Прострочена кредиторська заборгованість це заборгованість, яка виникла через невиконання однією зі сторін договору своїх зобов'язань у терміни передбачені договором. Наявність простроченої кредиторської заборгованості свідчить про фінансові труднощі підприємства і вимагає контролю зі сторони облікового персоналу підприємства.

Проаналізуємо кредиторську заборгованість ТОВ «Сім-сім» за термінами виникнення (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Аналіз поточної кредиторської заборгованості товариства на кінець 2018 року за термінами виникнення

Кредиторська заборгованість	Разом (тис. грн.)	Термін виникнення кредиторської заборгованості, в днях		
		До 30	31-61	більше 61
1. Поточна кредиторська заборгованість за:				
– довгостроковими зобов'язаннями	240	240	-	-
– товари, роботи, послуги	1563	523	1020	20
– розрахунками з бюджетом	-	-	-	-
– розрахунками зі страхування	-	-	-	-
– розрахунками з оплати праці	518	518	-	-
2. Інші поточні зобов'язання	-	-	-	-
Разом	2321	1281	1020	20

Як свідчать дані таблиці 3.5, кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги містить у собі прострочену заборгованість у сумі 20 тис. грн., 523 тис. грн. відноситься до заборгованості, термін якої від 31 днів, а 1020 тис. грн. - до заборгованості, термін якої більший, ніж 2 місяці. Наявність простроченої заборгованості вимагає від підприємства вжиття певних заходів щодо усунення простроченої заборгованості або її урегулювання, бо через неї можна втратити не тільки постійних постачальників, а й професійних робітників тощо.

Здійснюючи аналітичне дослідження, оцінюють якість кредиторської заборгованості, яка є одним із показників кредитного рейтингу і ділового іміджу підприємства. Якість кредиторської заборгованості оцінюється на підставі розрахунку тривалості використання кредиторської заборгованості в обороті підприємства, яка відображає середній період повернення боргів підприємством. Позитивною тенденцією у діяльності підприємства є зниження тривалості обороту кредиторської заборгованості до прийняттого рівня.

У [77] тривалість обороту кредиторської заборгованості пропонують розраховувати за формулою:

$$TP_n = \frac{C_{3k}}{B_p} \cdot D$$

де C_{3k} – середні залишки кредиторської заборгованості за аналізований період;

D – кількість днів в аналізованому періоді;

B_p – виручка від реалізації.

Оберненим до показника «тривалість обороту кредиторської заборгованості» є коефіцієнт оборотності. Даний показник відображає швидкість оплати рахунків кредиторів. Збільшення коефіцієнта вказує зростання швидкості оплати, зниження – її затримку.

Ознаками високої якості кредиторської заборгованості є відсутність затримок при виконанні зобов'язань, своєчасність та швидкість оплати рахунків кредиторів.

Слід зауважити, що досить часто залучивши позикові кошти підприємство спрямовує їх не на розвиток виробництва, а на зменшення власних зобов'язань перед іншими кредиторами. Вважаємо, що додатково залучені позикові джерелі фінансування доцільно використовувати виключно на оновлення виробництва, реструктуризацію, модернізацію, а не для погашення заборгованості перед іншими кредиторами. Тільки у цьому випадку кредиторська заборгованість буде «працювати» на підприємство.

З метою підтримки стабільного фінансового стану та розвитку підприємства необхідним є постійне порівняння показників дебіторської та кредиторської заборгованості. Суттєва різниця між дебіторською і кредиторською заборгованостями впливає на фінансову стійкість суб'єкта господарювання. Значне перевищення дебіторської заборгованості над кредиторською є ознакою раннього банкрутства підприємства, що виникає у результаті відволікання коштів з обороту, недоотримання грошових коштів, прибутку, призводить до накопичення величезної суми боргу. Перевищення кредиторської заборгованості над дебіторською позитивно впливає на фінансовий стан підприємства, адже у цьому випадку воно раціонально використовує засоби: тимчасово залучає в оборот засобів більше, ніж відволікає з обороту. Водночас підприємство повинно погашати свої борги незалежно від стану дебіторської заборгованості, тому при стрімкому збільшенні кредиторської заборгованості перед підприємством рано чи пізно може постати проблема неплатоспроможності. Позитивною тенденцією у діяльності підприємства є покриття дебіторської заборгованості кредиторською.

Для визначення оптимального співвідношення між дебіторською і поточною кредиторською заборгованістю розраховують коефіцієнта, який відображає обсяг дебіторської заборгованості, що припадає на 1 гривню кредиторської. Вважають, що оптимальне значення цього коефіцієнта знаходиться в межах від 0,9 до 1,0, тобто кредиторська заборгованість повинна на 10 % перевищувати дебіторську.

Скориставшись фінансової звітності товариства, проведемо порівняльний аналіз його дебіторської та кредиторської заборгованості (табл.3.6).

Таблиця 3.6

Порівняльний аналіз стану дебіторської та кредиторської заборгованості товариства на кінець 2018 року

(тис.грн.)

Показники	Дебіторська заборгованість	Кредиторська заборгованість	Перевищення заборгованості	
			дебіторської	кредиторської
1. Заборгованість за товари, роботи, послуги	1749	1563	186	-
2. Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями	-	240	-	240
3. Заборгованість за розрахунками:				
за виданими авансами	363	-	363	
з бюджетом	-	-	-	-
зі страхування	-	-	-	-
з оплати праці	-	518	-	518
4. Інші поточна заборгованість	183	-	183	
5. Разом:	2295	2321	732	758

Як свідчать дані таблиці 3.6 дебіторська заборгованість товариства на кінець 2018 року становила 2295 тис. грн., а кредиторська 2321 тис. грн. Кредиторська заборгованість підприємства перевищує дебіторську у загальній сумі заборгованості на 26 тис. грн. Однак, товариство заборгувало свої постачальникам менше, ніж складає борг покупців на 186 тис. грн. В цілому така ситуація є нормальною для товариства, бо це не погіршує його фінансового стану. За таких умов воно використовує кредиторську заборгованість для фінансування своїх активів.

Аналізуючи дебіторську і кредиторську заборгованості потрібно вивчити причини виникнення кожного виду заборгованості, враховуючи конкретну виробничу ситуацію на підприємстві, порівняти суми простроченої заборгованості. У товариства сума простроченої кредиторської заборгованості на кінець 2018 року становила 20 тис. грн., а сума дебіторської 24 тис. грн.

Також можна порівняти показники оборотності дебіторської та кредиторської заборгованостей. Для погашення дебіторської заборгованості потрібно у середньому 59 днів, а для погашення кредиторської заборгованості 108 днів. У нашому випадку показник тривалості обороту кредиторської заборгованості перевищує показник оборотності дебіторської заборгованості, це означає, що товариство вміє втримувати позики довше, ніж дозволяє це своїм боржникам.

З метою покращення фінансового стану підприємству потрібно слідкувати за оптимальним співвідношенням дебіторської та кредиторської заборгованості. Для досягнення такого співвідношення пропонуємо заходи подані на рис. 3.2.

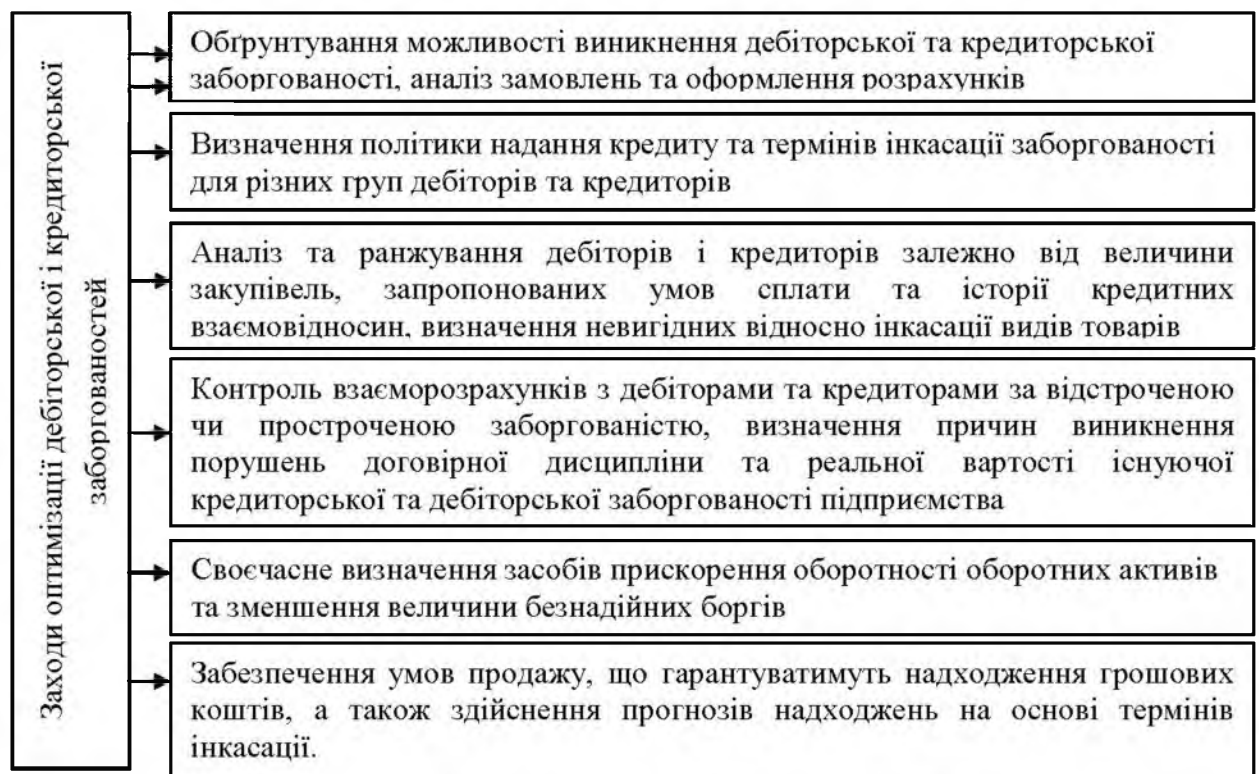

Рис.3.2. Заходи оптимізації дебіторської і кредиторської заборгованостей

Джерело: Сформовано на підставі [37]

Реалізація вказаних заходів надасть можливість підприємству зменшувати частку дебіторської та кредиторської заборгованості у структурі балансу, підвищувати ефективність їх використання та вирішувати наявні фінансові проблеми. Прогнозування поведінки, тенденцій заборгованості, вчасне виявлення диспропорцій та суперечностей у її формуванні, надасть

змогу підприємству здійснити певні застережні заходи, оцінити власні можливості щодо запобігання погіршенню свого фінансового становища.

Таким чином, узагальнення теоретичних положень і проведених практичних досліджень дозволяє зробити висновок, що з метою досягнення сталого розвитку підприємства необхідно застосовувати постійний моніторинг, сучасні методи оцінки, а також впровадити чітку організацію управління станом його розрахунків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамс Р. Основы аудита. пер. с англ. под ред. Я.В.Соколова. М.: Аудит. СНИТИ, 1995. 393 с.
2. Аудит : підручник / Г М. Давидов, М. В. Кужельний, І. Г. Давидов та ін. ; за ред. Г. М. Давидова, М. В. Кужельного. К.Знання, 2009. 495 с.
3. Аудит: методика документування : навч. посібник / під ред. Пилипенка І.І. К.: Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України, 2003. 457 с.
4. Басюк Т. М., Думанський Н. О., Пасічник О. В. Основи інформаційних технологій : навч. посіб.; за ред. д.т.н., проф. В.В. Пасічника. нове вид. Львів : Новий Світ-2000, 2011. 390 с.
5. Білик М. Д. Управління дебіторською заборгованістю підприємств. *Фінанси України*. 2013. № 12. С. 24-36.
6. Біляк М.Д. Управління кредиторською заборгованістю підприємств. *Фінанси України*. 2012. № 12. С. 24–36.
7. Бескоста Г.М. Розробка концептуальних основ забезпечення контролю якості аудиту дебіторської заборгованості. *Ефективна економіка*. 2013. № 9. С.45-49.
8. Бланк И.А. Управление активами и капиталом. К.: Ника-Центр, Эльга, 2003. 448 с.
9. Бланк И.А. Финансовый менеджмент: учебный курс. К.: Ника-Центр,1999. 528с.
10. Бондар М. І. Звітність підприємства : навч. посіб. К. : ЦУЛ, 2015. 570 с.
11. Бухгалтерський облік в Україні: навч.посібник / [Хом'як Р.Л., Лемішовський В.І, Мороз А.С., Воськало В.І., Корягін М.В. та ін. ; за ред. Р.Л. Хом'яка, В.І.Лемішовського. 6-те ви].– Львів : Національний університет «Львівська політехніка», (Інформаційно-видавничий цент «Інтелект +» Інституту післядипломної освіти), «Інтелект - Захід», 2007. 1200с.
12. Бутинець Ф.Ф., Горецька Л.Л. Бухгалтерський облік у зарубіжних країнах: навчальний посібник.Житомир: ПП «Рута», 2003. 544с.

13. Верига Ю. А. Облікова політика підприємства : навч. посіб. К. : ЦУЛ, 2015. 315 с.
14. Виноградова М. О. Аудит : навчальний посібник. К. : ЦУЛ, 2014. 500 с.
15. Власюк Г.В. Шляхи вдосконалення бухгалтерського обліку розрахунків з постачальниками. URL: доступу:http://www.nbuuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_ep/2009_5/files/EC509_09.pdf (дата звернення 18.09.2019).
16. Власова І.О. Облік розрахунків з дебіторами та кредиторами: автореф. дис....канд. економ. наук: 08.06.04.Київ, 2005. 26 с.
17. Воробйова І. А., Лисицина А. О. Механізм розвитку управління заборгованістю підприємства. Збірник наукових праць НУК. Серія: економіка та управління підприємствами. 2011. № 2. URL: <http://jnn.nuos.edu.ua/article/viewFile/25407/22873>.
18. Ганусич В.О., Лоя М.І. Вдосконалення обліку поточних зобов'язань. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2015. № 1 (45). С. 238-241.
19. Герасимова В. Д. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности промышленного предприятия: учебное пособие. М.: КНОРУС, 2011. 360с.
20. Гнатенко Є. П., Ігнат'єва Я.В. Порівняльна характеристика обліку дебіторської заборгованості у вітчизняній і міжнародній практиці. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. 2016. № 2. С. 6772.
21. Голов С.Ф., Костюченко В.М. Бухгалтерський облік та фінансова звітність за міжнародними стандартами: практичний посібник. К.: Лібра, 2004. 880с.
22. Гончарук Р.П. Сутність та класифікація кредиторської заборгованості: колізії наукових підходів. *Вісник ЖДТУ*. 2012 р. № 1 (59) С.48- 51.

23. Господарський кодекс України 16.01.2003 № 436-IV. Дата оновлення 17.01.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення 08.10.2019).

24. Гуня В. О. Удосконалення класифікації дебіторської заборгованості та її відображення у фінансовій звітності підприємств. Економічний простір. 2014. № 19. С. 124-131.

25. Грабова Н.М., Добровский В.Н. Бухгалтерский учет в производственных и торговых предприятиях: учебное пособие для студентов вузов; под ред. Н.В. Кужельного. К.: А.С.К., 2004. 320 с.

26. Дмитренко О. Розрахункове зобов'язання – правова форма розрахункових відносин. *Юридична Україна*. 2012. № 9. С.49-54.

27. Дублей В.В., Гуменюк М.М. Необхідність управління дебіторською та кредиторською заборгованостями в сучасних умовах. *Науковий огляд*. 2016. № 11 (32). С. 1–9.

28. Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» від 06.07.95 р. № 265/95-ВР. Дата оновлення 23.11.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 17.09.2019).

29. Закон України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 № 1404-VIII. Дата оновлення 18.12.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19> (дата звернення 25.07.2019).

30. Закон України «Про обіг векселів в Україні» від 05.05.2001 № 2374-III. Дата оновлення 23.03.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2374-14> (дата звернення 18.10.2019).

31. Закон України «Про платіжні системи і переказ грошей в Україні» від 05.05.2001 № 2346-III. Дата оновлення 03.07.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14> (дата звернення 28.08.2019).

32. Закон України «Про цінні папери і фондовий ринок» від 23.02.2006 № 3480-IV. Дата оновлення 15.05.2018. URL://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15 (дата звернення 16.09.2019).

33. Зінченко О.В., Крутих О.В. Економічна сутність та класифікація дебіторської заборгованості для потреб облікової системи підприємства. *Інфраструктура ринку*. 2018. В.25. С. 819-825.

34. Іванілов О. С., Смачило В. В., Дубровська Є. В. Механізм управління дебіторською заборгованістю підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 1. С. 156-163.

35. Іванов Є. О. Класифікація факторів, що впливають на загальний рівень дебіторської заборгованості підприємства. *Вісник МСУ*. Вип. 1-2. Т. VIII. Харків. 2015. С. 35-38.

36. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті. Постанова Національного банку України від 21.01.2004 р. №22. Дата оновлення 25.06.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04> (дата звернення 25.07.2019).

37. Кияшко О.М. Облік та аналіз дебіторської заборгованості в системі управління підприємством: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит». Київ, 2011. 21 с.

38. Кручак Л.В. Аналіз стану дебіторської і кредиторської заборгованості. *Економічний аналіз*. 2016. Том 25. № 2. С. 93-98.

39. Ковальчук К.Ф. Аналіз господарської діяльності: теорія, методика, розбір конкретних ситуацій.: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури. 2012. 326с

40. Косата І. А. Деякі проблеми обліку дебіторської заборгованості в Україні. *Бізнес Інформ*. 2012. № 12. С. 242-245.

41. Костюнік О.В., Недашковська Д.М. Деякі питання регулювання дебіторської та кредиторської заборгованостей українських підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 19. С. 45=50.

URL:http://www.investplan.com.ua/pdf/19_2017/11.pdf (дата звернення 25.07.2019).

42. Кузнецова С. О., Чернікова І. Б. Облік і фінансова звітність за міжнародними стандартами: навч. посіб. Х. : Видавництво«Лідер», 2016. 318 с

43. Лищенко О.Г., Бескоста Г.М. Аналіз дебіторської заборгованості в системі управління підприємством . Держава і регіони. 2015. №1. С. 114-117.

44. Лівощко Т., Сезонко Ю. Управління дебіторською та кредиторською заборгованістю промислового підприємства. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної компанії*. 2013. Випуск 4. С. 88-93. URL: http://www.-zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_4_088.-pdf. (дата звернення 11.08.2019).

45. Лігоненко Л.О., Новікова Н.М. Управління дебіторською заборгованістю підприємства: навч. посіб. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. 275 с.5.

46. Левчинський Д.Л., Морозова Є.П. Основні засади аудиту кредиторської заборгованості згідно з міжнародними стандартами. *Інтелект XXI*. 2016. № 5. С. 15-17. URL: http://www.intellect21.nuft.org.ua/journal/2016/2016_5/2.pdf

47. Макаренко А.П., Меліхова Т.О, Бескоста Г.М. Аудит: навч.метод.посібник. Запоріжжя: ЗДІА, 2015. 184 с.

48. Макаренко А.П., Кузьменко І.В. Розкриття сутності поняття «дебіторська заборгованість». *Соціально-економічний розвиток: матеріали XXXII Міжн. наук.-практ. конф., м.Чернівці, 18-19 січня 2016 р.* Т. 2. К.: Науково-видавничий центр «Лабораторія думки», 2016. С. 13-14.

49. Меліхова Т.О., Новосьолова К.О. Удосконалення документального забезпечення аудиту розрахунків зпідзвітними особами з метою якісного проведення перевірки. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць УАБС НБУ*. Суми, 2013. Вип. 36. С. 108-116.

50. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 «Подання фінансових звітів». URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_013/page (дата звернення: 28.08.2019).

51. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 32 «Фінансові інструменти: подання». URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_029 (дата звернення: 28.08.2019).

52. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка». URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_015 (дата звернення: 28.08.2019).

53. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_051 (дата звернення: 28.09.2019).

54. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг: видання 2016-2017 років, частина 1. URL: <http://www.apu.com.ua/1151-miznarodni-standarti-kontrolyu-yakosti-2016-2017> (дата звернення: 21.08.2019).

55. Момот Т. Управление дебиторской задолженностью предприятия. Бизнес информ. 2014. №11-12. С. 97-99.

56. Майборода О.Є., Косарева І.П., Корабейнікова І.О. Характеристика сутності та поняття дебіторської і кредиторської заборгованості. Економіка і суспільство. 2018. № 5. С. 392-402. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/15_ukr/61.pdf (дата звернення 18.08.2019).

57. Ніколаєнко О. Деякі аспекти аналізу дебіторської заборгованості суб'єктів господарювання. *Підприємство, господарство і право*. 2014. № 7. – С. 141-145.

58. Непочатенко О.О., Мельничук Н.Ю. Фінанси підприємств: підручник. К.: «Центр учбової літератури», 2013. 504 с.

59. Новицька Н.В. Історичні етапи формування методології обліку розрахунків. *Економічний часопис*. 2011. № 11-12. URL: <http://soskin.info/ea/2011/11-12/201131.html> (дата звернення 16.09.2019).

60. Огійчук М.Ф., Новіков І.Т., Рагуліна І.І.. Аудит: навч. посібник. К.:Алерта, 2016. 752 с.
61. Орлова В.К., Орлов М.С., Хома С.В. Фінансовий облік: підручник. 2-е вид., доп. і перероб. К.: ЦУЛ, 2010. 510 с.
62. Партин Г.О., Загородній А.Г.. Управлінський облік: навч. посіб. К.: Знання, 2007. 303 с.
63. Податковий Кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. Дата оновлення 16.05.2019. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення 19.09.2019).
64. Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні. Постанова Правління Національного банку України від 29.12.2017 № 148. Дата оновлення 12.02.2019 (дата звернення 25.07.2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0148500-17>
65. Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань. Наказ Міністерства фінансів України від 02.09.2014 р. № 879. Дата оновлення 04.10.2016. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1365-14> (дата звернення 11.09.2019).
66. Про затвердження Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку. Наказ Міністерства фінансів України від 24.05.1995 № 88. Дата оновлення 20.06.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0168-95> (дата звернення 12.08.2019).
67. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України від 21.12.2017 № 2258-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19> (дата звернення: 28.04.2019).
68. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності: Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 № 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (дата звернення: 28.04.2019).
69. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість»: Наказ Міністерства фінансів України від

08.10.1999 р. № 237. URL: <https://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z072599> (дата звернення: 28.04.2019).

70. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти»: Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.2001р. № 559. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z105001> (дата звернення: 28.04.2019).

71. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 15 «Дохід». Наказ Міністерства фінансів України від 29.11.1999 р. № 290. Дата оновлення: 27.06.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99> (дата звернення: 28.04.2019).

72. Про затвердження Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 21 «Вплив зміни валютних курсів». Наказ Міністерства фінансів № 193 від 10.08.2000 р. Дата оновлення 14.07.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0515-00>

73. Про затвердження Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання» Наказ Міністерства фінансів України від 31.01.2000 р. № 20. Дата оновлення: 08.02.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00> (дата звернення: 28.04.2019).

74. Рибалко О. М., Сичова М. Б. Деякі аспекти ефективного управління дебіторською заборгованістю. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. № 1. С. 164–169.

75. Рядська В.В., Петраков Я.В. Аудит : навч. посібник для вузів. К: Центр учбової літератури, 2008. 413 с.

76. Садовська І. Б. Бухгалтерський облік : навч. посіб. К. : ЦУЛ, 2013. 688 с.

77. Серединська В.М., Загородна О.М., Федорович Р.В. Економічний аналіз : навч. посібник; за ред. проф. Р.В.Федоровича. Тернопіль: Видавництво Астон, 2010. 416 с.

78. Скоробогатова В.В. Методика бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості як складової змішаних активів. *Сталий розвиток економіки*. 2012. № 7[17]. С. 270-276.
79. Смоляр Л. Г. , Овчарик Р. Ю., Кам'янська О. В. Облік і аудит : навч. посіб. К. : Ліра-К, 2013. 616 с.
80. Стельмах В. С., Єпіфанов А. О., Сало І. В. Контроль: інспектування, аудит, банківський нагляд : монографія. Суми : Університетська книга, 2015. 432 с.
81. Стоун Д., Хитчинг К. Бухгалтерский учет и финансовый анализ; пер. с англ. Ю.А. Огибин, Г.А. Огибин. М.: Сирин, 1998. 302 с.
82. Сук Л. К., П. Л. Сук Фінансовий облік : навч. посіб. – 2-ге вид., переробл. і доповн. К. : Знання, 2012. 647 с.
83. Сурніна К.С. Удосконалення обліку дебіторської і кредиторської заборгованості промислових підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.04 Луганськ, 2002. 19 с.
84. Сурніна К.С. Аналітичні процедури в аудиті: методологія та організація. автореф. дис. ...д-ра. екон. наук: 08.00.09 .Київ, 2012. 38 с.
85. Супрунова І.В. Особливості організації бухгалтерського обліку дебіторської заборгованост. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2012. Вип. 2 (23). С. 357-360.
86. Суха О.Р. Аудит : навч. посіб. Львів : Новий Світ-2000. 2011. 284 с.
87. Топоркова О. В., Євлаш Т. О. Порівняльний аналіз П(С)БО та МСБО стосовно відображення дебіторської заборгованості в обліку. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2010. Вип. 2. С. 93101
88. Томчук О.Ф. Аналітичне забезпечення управління кредиторською заборгованістю підприємства Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З.Гжицького.2016. №2 (69).С. 160–164.

89. Фарйон О. О., Яструбський М. Я. Дебіторська та кредиторська заборгованість: контроль та управління як запорука успішного розвитку. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 21.4. С. 276–282.

90. Федорченко О.Є. Облік і аналіз розрахунків з дебіторами (на прикладі текстильних підприємств легкої промисловості): автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит». Київ, 2009. 23 с.

91. Хрущ Н. Д., Білик І. К. Проблеми управління дебіторською заборгованістю підприємства в сучасних інтеграційних процесах України. *Економічний аналіз*. 2008. № 3(19). С. 247-250.

92. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. Дата оновлення 28.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 18.08.2019).

93. Черненко Л.В. Управління дебіторською заборгованістю в аграрних підприємствах: дис. ... к.е.н.: 08.00.04. К., 2007. 241 с.

94. Чабанова Н.В., Василенко Ю.А. Бухгалтерський фінансовий облік: посібник. К.: Академія, 2012. 672 с

95. Шехтерле Р.Р. Порівняльний аспект обліку дебіторської заборгованості підприємства за П(С)БО та МСФЗ. *Економіка і суспільство*. 2018. № 16. С. 947-952. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/16_ukr/144.pdf (дата звернення: 28.04.2019).

96. Шарапа О. Особливості економічного аналізу кредиторської заборгованості підприємства. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2016. Випуск 4. С. 91-101.